

ปรัชญาสิ่งแวดล้อม

สิทธิ์ บุตรอินทร์

ภาควิชาสังคมศาสตร์และการเมือง

ราชบัณฑิตยสถาน

บทคัดย่อ

ปรัชญาสิ่งแวดล้อม นิยมศึกษากันอย่างกว้างขวางในวงการศึกษาวิชาปรัชญาทั่วโลก ในทางตะวันออก อินเดียและจีน อันเป็นแหล่งกำเนิดปรัชญา ได้แนะนำให้มนุษย์เข้าใจและตระหนักถึงความจริงและความถูกต้องดีงามในความสัมพันธ์เชิงกลายมิตระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม มิติต่าง ๆ โดยสอนเน้นให้เห็นคุณค่าทางจริยศาสตร์และสุนทรียศาสตร์ แนวธรรมชาตินิยม สัมพัทธนิยม และมีขั้วนิยม ขณะที่นักปรัชญาตะวันตกมีกรีกเป็นบ่อเกิด ได้คิดค้นและเสนอแนะปรัชญาสิ่งแวดล้อมลักษณะปรัชญาวิทยาศาสตร์ คู่กับนิเวศวิทยา โดยเน้นหลักคิดด้านภววิทยาและตรรกศาสตร์แนวประสบการณ์นิยม และประโยชน์นิยม

ในฐานะปรัชญาประยุกต์สาขาหนึ่ง ปรัชญานี้ได้เนื้อหาผสมผสานด้านจริยศาสตร์ ภววิทยา คุณวิทยา ตรรกศาสตร์ และสุนทรียศาสตร์ ให้แนวคิดและความเชื่อเกี่ยวกับความสัมพันธ์ของมนุษย์กับสรรพสิ่งที่แวดล้อมมนุษย์อยู่ ทั้งที่เป็นธรรมชาติและมีไชธรรมชาติ ที่เป็นวัตถุธรรมและนามธรรม ที่มีชีวิตและไม่มีชีวิต ที่เป็นมนุษย์และมีไชมนุษย์ โดยนัยนี้ จึงได้ความหมายสิ่งแวดล้อม ๓ มิติ ถือมนุษย์เป็นศูนย์กลางความสัมพันธ์ระหว่างกัน คือ สิ่งแวดล้อมธรรมชาติ-มนุษย์กับธรรมชาติ สิ่งแวดล้อมมนุษย์-มนุษย์กับสังคม และสิ่งแวดล้อมวัฒนธรรม-มนุษย์กับศิลปวัฒนธรรม

ในงานวิชาการนี้ ผู้เขียนวิเคราะห์เฉพาะสิ่งแวดล้อมธรรมชาติที่ว่าด้วยมนุษย์กับสรรพสิ่ง โดยธรรมชาติ อาศัยกันแลกัน เกิดขึ้น ดำรงอยู่ และหมุนเวียนเปลี่ยนแปลงภายใต้กฎธรรมชาติในระบบนิเวศและแนววิถัจกรเดียวกัน พร้อมแสดงให้เห็นปัญหาและทางแก้ไขตามที่มนุษย์โลกประสบอยู่ และกำลังขยายความรุนแรงกลายเป็น มหาภัยพิบัติ เนื่องเพราะการประกอบกรรมของมนุษย์เองแท้ ๆ เช่น วาตภัย อุทกภัย อัคคีภัย พุทภิกขภัย โรคภัย ภัยชั่วร้ายต่าง ๆ นานา ที่เกิดตามมา

มนุษย์ได้อาศัยความเป็นเลิศทางวิชาการ แต่ขาดความประเสริฐทางความประพฤติ พวกกันเบียดเบียนธรรมชาติ แข่งขันแย่งชิงเอาทรัพยากรธรรมชาติมาแปลงเป็นผลประโยชน์สนองความอยากของตน เกินความจำเป็นอันหาขอบเขตมิได้ โดยไม่คำนึงถึงความถูกต้องดีงาม พอเพียง และสมเหตุสมผลตามแนวมัชฌิมนิยม เหตุเพราะมนุษย์ตกอยู่ภายใต้อิทธิพลปรัชญาวัตถุนิยม ประโยชน์นิยม บริโภคนิยม และกามสุขนิยมสุดโต่ง จึงได้พากันละเว้นสัมมาปฏิบัติตามหลักคุณธรรม จริยธรรม และระเบียบกฎหมายอันชอบธรรมต่อธรรมชาติ

คำสำคัญ : ปรัชญาสิ่งแวดล้อม ปรัชญาวิทยาศาสตร์ ธรรมชาตินิยม มัชฌิมนิยม

ความนำ

ในวงการศึกษาศรีอยุธยา ถือกันว่า ปรัชญาเป็นวิชาแม่บท แหล่งที่มาแห่งสรรพวิทยาการของมนุษยชาติ เรียกว่า วิชาเป็นมนุษย์ ทั้งด้านวิชาชีวิตและด้านวิชาชีพ เป็นมนุษย์ยังไม่ได้หากไม่มีวิชาเป็นมนุษย์นี้ สำหรับพัฒนามนุษย์ให้เป็นผู้มีเหตุผล ปัญญา คุณธรรม และความรู้ความสามารถผ่านกระบวนการและขั้นตอนวัฒนธรรมทางการศึกษาเล่าเรียน ผูกฝนอบรมวิชาชีวิตให้เป็นคนดี เข้าใจและเข้าใจความจริง ความถูกต้อง และความดีงาม ในชีวิต คู่กับวิชาชีพให้เป็นคนเก่ง ชำนาญเชี่ยวชาญในการประกอบสัมมาชีพ สำหรับสร้างและแสวงหาคุณประโยชน์ทางวัฒนธรรม เพื่อการครองชีพให้อยู่รอดและอยู่ดี ด้วยความสมบูรณ์พูนสุขแก่ตนเองและผู้อื่นแวดล้อมตนเองอยู่ ท่ามกลางสิ่งแวดล้อมธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมสังคม-วัฒนธรรม

แม้เป็นเพียงส่วนหนึ่งและองค์ประกอบหนึ่งของธรรมชาติ-สิ่งแวดล้อมธรรมชาติ แต่มนุษย์เป็นสัตว์มีคุณลักษณะพิเศษเฉพาะดังกล่าวข้างต้น จึงเป็นฝ่ายสร้างอำนาจ ครองอำนาจ และใช้อำนาจเหนือสิ่งอื่นใดรอบตัว ในการคิดและสร้างวิหยายุทธ์ สำหรับประกอบกรรมทำการเปลี่ยนแปลงเกินความเปลี่ยนแปลงตามธรรมชาติหรือตามธรรมดา ที่ส่งผลกระทบต่อสภาพแวดล้อมมนุษย์ด้วยกัน และสิ่งแวดล้อมอื่น ๆ ในระบบนิเวศธรรมชาติเดียวกันได้อย่างทั่วถึง เด่นชัดเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ เป็นลำดับมา แต่มนุษย์ก็ต้องอยู่ภายใต้สิ่งแวดล้อมธรรมชาติในกฎธรรมชาติและไม่อาจอยู่เหนือกฎธรรมชาตินี้ได้ พยายามแสวงสร้างแก่งเอาวีถีชีวิตออกห่างไกลธรรมชาติเท่าไร ก็ยิ่งประสบปัญหาคือ ความทุกข์และความหายนะนานาประการมากยิ่งขึ้นเท่านั้น

ในทางปรัชญาสิ่งแวดล้อม มนุษย์กับสิ่งแวดล้อมทุกด้าน มีความสัมพันธ์กันตลอดกาลและเทศะ ในลักษณะเป็นวงจร แนววิถัจกร ทุกฝ่ายมีกิริยาและปฏิกิริยาต่อกันเสมอ ไม่อาจบอกได้แน่นอนตายตัวว่า ฝ่ายไหนมีอิทธิพลต่อฝ่ายไหนมากกว่ากัน ความเป็นจริงคือ ทุกฝ่ายอิงอาศัยกัน เป็นอยู่ และดำเนินไป กระนั้นก็ตาม ปราศจากธรรมชาติย่อมไม่มีมนุษย์ แต่ไม่มีมนุษย์ธรรมชาติก็ยังไม่เป็นธรรมชาติอยู่ได้ สิ่งแวดล้อมรอบชีวิตมนุษย์ย่อมมีอิทธิพลต่อความเป็นมนุษย์และพฤติกรรมของมนุษย์ ทางกาย วาจา และความรู้สึกรู้สึกนึกคิดจิตใจ ในความเป็นอยู่ มีอยู่ และเป็นไปของมนุษย์ เพราะมนุษย์เป็นมนุษย์ไม่ได้จากสิ่งแวดล้อมและเป็นเพียงสิ่งแวดล้อมส่วนหนึ่ง

กระนั้น ก็มีอำนาจและบทบาทมากในการกำหนดและจัดการความเป็นไปของสิ่งแวดล้อมอื่น ๆ ลำดับจากที่ใกล้สุดถึงไกลสุดชีวิตมนุษย์ ไม่ว่าจะโดยนัยการเสาะแสวงหา นำมาใช้ การดัดแปลง ปรับเปลี่ยนให้ดีขึ้น รวมถึงนัยการทำร้ายทำลายเพื่อสนองความประสงค์ด้านต่าง ๆ ระดับต่าง ๆ ได้คุณค่าบ้าง ไม่ได้คุณค่าบ้าง ถูกต้องตามศีลธรรมบ้าง ละเมิดศีลธรรมบ้าง ล้วนมีผลกระทบให้เกิดการเปลี่ยนแปลงจากที่มีอยู่

ประจำเดิม ๆ ทั้งในทางทำลายและทางสร้างสรรค์ของสิ่งแวดล้อมนั้น ๆ ที่มนุษย์เอาชีวิตเข้าไปเกี่ยวข้องกับมนุษย์-สิ่งแวดล้อมมนุษย์ แต่ละคนเกิดมีชีวิต ครองชีวิต ดำรงและดำเนินชีวิต ประดิษฐ์ขึ้นจากสิ่งแวดล้อมทั้งนั้น-สิ่งแวดล้อมธรรมชาติ มนุษย์ สังคม และวัฒนธรรม ไตรยางศ์แห่งสิ่งแวดล้อมนี้สัมพันธ์กัน คือ ตัวกำหนดความเป็นอยู่และมีอยู่ที่แท้จริงของมนุษย์ ตั้งแต่มีมนุษยชาติและตลอดวิถีชีวิตมนุษย์แต่เกิดจนตาย

ดังนั้น สิ่งแวดล้อมในที่นี้จึงหมายถึงสรรพสิ่งบนโลกใบนี้ ทั้งที่มีชีวิตและไม่มีชีวิต ทั้งวัตุธรรมและนามธรรม ทั้งที่เกิดเอง เป็นเองได้ตามธรรมชาติ และที่มนุษย์ประดิษฐ์สร้างขึ้นด้วยทรัพย์สินทางปัญญาจากทรัพย์สินทางธรรมชาติ ล้วนมีสถานะเป็นหนึ่งเดียวกัน สัมพันธ์กันอยู่ในคุณสมบัติและคุณลักษณะรวมร่วมกัน แม้ผิดแปลกแตกต่างกัน จำแนกโดยคุณลักษณะจำเพาะของแต่ละประเภท แต่ละชนิด เป็นเอกลักษณ์ทางสถานภาพและภาระหน้าที่ สิ่งประสงค์และวิถีชีวิต ความสัมพันธ์ใกล้เคียง สรรพสิ่งย่อมเกิดขึ้นดำรงอยู่ และไหลเลื่อนเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงในกาลและเทศะ ภายใต้หลักและกฎแห่งความเป็นเหตุเป็นผลแก่กันแลกัน อิงอาศัยกัน แวดล้อมกัน เป็นอยู่มีอยู่รวมร่วมกัน ในกฎธรรมชาติ-กฎแห่งไตรลักษณ์ และกฎแห่งกรรมสำหรับมนุษย์ รวมถึงกฎเกณฑ์ที่มนุษย์บัญญัติขึ้นใช้เองในแต่ละสิ่งแวดล้อมทางสังคม-วัฒนธรรมตามยุคสมัย ทั้งหมดรวมอยู่ในระบบนิเวศเดียวกัน

มนุษย์แม้เป็นส่วนหนึ่งของสรรพสิ่งแวดล้อมทั้งหลาย แต่มักสำคัญตัวเองด้วยอหังการ มมังการ และถือเสมอว่า ตนเป็นศูนย์กลางสิ่งแวดล้อมอื่น กำหนดวัด และจัดการเพื่อถือเอาประโยชน์จากสิ่งแวดล้อมเหล่านั้นที่เหลือ อ้างเป็นฝ่ายครองพลังอำนาจ ที่ได้จากพลังอำนาจเหนือธรรมชาติบ้าง จากพลังความคิดและสติปัญญาทางวิทยาการต่างๆ ของตนเองบ้าง มีไข่เพียงเพื่อชีวิตอยู่รอดเยี่ยงสิ่งมีชีวิตอื่น แต่เพื่ออยู่ดีและอยู่อย่างวิเศษเอาเปรียบเหนือชีวิตอื่น ทั้งที่อยู่ในสภาวะแวดล้อมและระบบนิเวศเดียวกันแท้ ๆ เหตุเพราะมนุษย์เกิดมาพร้อมและเพิ่มพูนขึ้นอีกซึ่งกิเลส ตัณหา และอุปาทาน

ปรัชญาเมธีและปราชญ์ราชบัณฑิต ทั้งจากโลกตะวันออกและตะวันตก^{*} ได้มีทัศนะหลากหลายเพิ่มมากขึ้นเรื่อย ๆ ในเรื่องสิ่งแวดล้อมนี้ โดยให้ชื่อหลากหลาย อาทิ จริยศาสตร์สิ่งแวดล้อมบ้าง ปรัชญาสภาพแวดล้อมและระบบนิเวศบ้าง วิทยาศาสตร์สิ่งแวดล้อมบ้าง อย่างไรก็ตาม ทั้งหมดแสดงเนื้อหาและสิ่งมุ่งประสงค์รวมสาระลงที่ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม ถือนมนุษย์เป็นศูนย์กลางแหล่งรวมของเรื่องบ้าง ถือนมนุษย์เป็นองค์ประกอบหลักในฐานะผู้กระทำของเรื่องทั้งหมดบ้าง จึงปรากฏภูมิทัศนะสุดโต่งขัดแย้งกันมาตลอดบนสายทางเดียวกันคือ ประโยชน์นิยม ตรงกับศัพท์ภาษาอังกฤษว่า Utilitarianism

* ดูรายละเอียดเพิ่มเติมใน Elliot, R. and Gare, A. (Ed.): *Environmental Philosophy*, The Open University Press, England. 1983. chaps II & III., Cunningham W. and Saigo, B.W. (Ed.): *Environmental Sciences*, Boston. 1997. p. 29-41

กระนั้นก็ยังมียุคสายกลางที่ผู้เขียนเรียกว่า มัชฌิมนิยาม ตรงกับศัพท์ภาษาอังกฤษว่า The Middle Way หรือ Moderationism ที่ให้แนวบูรณาการองค์ความรู้สาขาต่าง ๆ ด้านต่าง ๆ ในเรื่องสิ่งแวดล้อมนี้ และใช้ชื่อหัวข้อบรรยายทางวิชาการปรัชญานี้ว่า ปรัชญาสิ่งแวดล้อม เทียบความหมายได้กับศัพท์อังกฤษว่า Environmental Philosophy ภายหลังจากได้ศึกษาวิเคราะห์และประมวลองค์ความรู้ อันเป็นมรดกทางปัญญาของบรรดาท่านผู้รู้เหล่านั้นประกอบกันและเปรียบเทียบกัน โดยได้เพิ่มเติมแนวคิดความเห็นของผู้เขียนเสริมแต่งเข้าไปบ้าง ในลักษณะปรัชญาประยุกต์ โยงเนื้อหาทางปรัชญาบางสาขามา บูรณาการเข้าด้วยกันเป็นหลักคือ ด้านอภิปรัชญา-ภววิทยา จริยศาสตร์ คุณวิทยา-อรรถวิทยา สุนทรียศาสตร์ ตรรกศาสตร์ และแม้กระทั่งปรัชญาวิทยาศาสตร์ คัดสรรกลั่นกรองปรุงแต่งเข้าด้วยกัน องค์ความรู้ด้านต่าง ๆ เหล่านี้ให้เกิดทฤษฎีสัมพันธ์กันอยู่ แยกออกจากกันไม่ได้ในเรื่องปรัชญาสิ่งแวดล้อมนี้ ขยายความเชื่อมโยงถึงองค์ความรู้อันเป็นเครือข่ายสายเกี่ยวข้องกัน ได้แก่ วิทยาศาสตร์สิ่งแวดล้อม วิทยาศาสตร์ธรรมชาติ นิเวศวิทยา มนุษยศาสตร์ และสังคมศาสตร์ ให้เป็นหนึ่งเดียวกันรวมลงที่เรื่องมนุษย์กับสิ่งแวดล้อมจากความข้างต้น เราจึงได้สิ่งแวดล้อม ๓ ลักษณะหรือ ๓ มิติหลัก คือ

มิติที่ ๑ สิ่งแวดล้อมธรรมชาติ กินความหมายและขอบเขตกว้างที่สุด ประมวลเอาสิ่งแวดล้อมทั้งหมดทั้งปวงบนโลกใบนี้โยงสู่ปรโลก-โลกอื่น ๆ ทั้งที่มีชีวิตและไม่มีชีวิต ทั้งที่เป็นวัตถุธรรมหรือรูปธรรม และนามธรรม ทั้งที่สัมผัสได้และสัมผัสยังไม่ได้

มิติที่ ๒ สิ่งแวดล้อมมนุษย์ หมายถึง มวลมนุษย์ทุกชาติพันธุ์แต่ดึกดำบรรพ์จนปัจจุบันและอนาคต รวมถึง สังคมมนุษย์ที่มวลหมู่มนุษย์อยู่รวมกันและร่วมกัน ปรุงแต่งสร้างสรรค์ขึ้นมา ในโครงสร้างรูปแบบ สถานภาพ และบทบาทหน้าที่หลากหลาย ที่แตกต่างกันจากมวลหมู่สัตว์อื่น ๆ ภายใต้อสิ่งแวดล้อมธรรมชาติและระบบนิเวศเดียวกัน

มิติที่ ๓ สิ่งแวดล้อมวัฒนธรรม หมายถึง สภาพแวดล้อมทั้งทางรูปธรรมหรือวัตถุธรรม และสิ่งแวดล้อมทางนามธรรมหรือคติธรรม อันเป็นแนววิถีชีวิตของมนุษย์ในแต่ละสังคมที่เป็นผลงานปรุงแต่งสร้างสรรค์ ดัดแปลงเสริมธรรมชาติแท้ ๆ โดยทรัพย์สินทางปัญญาของมนุษย์จากทรัพยากรธรรมชาติให้ถือเป็นสถานะที่อ้างกันว่าความเจริญ ในวิถีชีวิตของมนุษย์และสังคมมนุษย์ ให้วิถีชีวิตมนุษย์มีคุณลักษณะพิเศษกว่า แนวการดำเนินชีวิตของสัตว์อื่นและสิ่งมีชีวิตอื่นในระบบนิเวศเดียวกัน

สิ่งแวดล้อม ๒ มิติหลังเป็นผลเนื่องมาจากสิ่งแวดล้อมมิติแรก คือ สิ่งแวดล้อมธรรมชาติแหล่งที่มาแห่งสิ่งแวดล้อมอื่น ๆ หากไม่มีธรรมชาติ ย่อมไม่มีสรรพสิ่งในธรรมชาติ รวมมนุษย์ด้วย หากไม่มีมนุษย์ย่อมไม่มีสังคมและวัฒนธรรมของมนุษย์ สิ่งแวดล้อม ๓ มิติเหล่านี้ สัมพันธ์เป็นเหตุเป็นผลของกันและกัน อิงอาศัยกันกระทบถึงกัน ในการเกิดขึ้น ดำรงอยู่ และดำเนินไป ในวงจรรวัฏจักรแห่งความไหลเลื่อนเคลื่อนไหว และ

แปรเปลี่ยนไปไม่หยุดยั้ง ในกาลาวากาศและกฎธรรมชาติเดียวกัน ในบทความประกอบการบรรยายทางวิชาการครั้งนี้ ผู้เขียนขออนุญาตจำกัดความพยายามอยู่เฉพาะแนวคิดเรื่องมนุษย์กับสิ่งแวดล้อมธรรมชาติ เป็นประการสำคัญ โดยแบ่งออกเป็น ๒ หัวข้อสืบเนื่องกันคือ มนุษย์กับสิ่งแวดล้อม-โลกทัศน์และชีวทัศน์ และความตอนท้าย : ปัญหาสิ่งแวดล้อมกับแนวทางแก้ไขและบำรุงรักษา ตามลำดับ

๒. มนุษย์กับสิ่งแวดล้อม : โลกทัศน์และชีวทัศน์

โลกทัศน์และชีวทัศน์ คือ ประมวลความหมายและลักษณะทั่วไปของปรัชญา ตามที่เข้าใจกันพื้น ๆ ทั่วไปว่า เป็นแนวคิด ความเห็น และความเชื่อเกี่ยวกับโลกและชีวิตของสรรพสิ่งทั้งหลาย รวมถึงมนุษย์ ด้วยให้เป็นจุดรวมทางการศึกษาวิชาปรัชญา ในแต่ละสังคมและวัฒนธรรมของคนตะวันออกและตะวันตก คุณค่า สิ่งมุ่งหวัง และแนวทางชีวิต ถูกกำหนดขึ้นตามปรัชญาของตน บางส่วนบางระดับแตกต่างกัน บางส่วน บางลักษณะตรงกัน คล้ายคลึงกัน หลักปรัชญาหลายลักษณะของคนตะวันออกมีอินเดียและจีนเป็นแหล่งกำเนิด และของคนตะวันตกมีกรีกและโรมันเป็นแหล่งกำเนิด มีลักษณะตรงกัน คล้ายคลึงกัน และแลกเปลี่ยนกันได้ แต่ยังมีทัศนะหลายอย่างของคนตะวันออกและคนตะวันตกแตกต่างกันไปกันได้เลย การศึกษาโลกทัศน์และชีวทัศน์จึงควรต้องคำนึงถึงรากฐานวัฒนธรรม คติธรรมที่ปรากฏออกทางวัฒนธรรม วัฒนธรรม และพัฒนาการทางแนวคิดความเห็นและความเชื่อ อันเป็นโลกทัศน์และชีวทัศน์ของมนุษย์ เป็นจุดเริ่มต้นและเป็นหลัก

‘อันว่าพลังแนวคิดความเห็นและความเชื่อนี้เองแหละ คืออำนาจเหนืออำนาจสำคัญที่สุดในหมู่มนุษย์ คุณค่าสำคัญที่สุดในเรื่องของมนุษย์และโลกมนุษย์ คือ ที่เขาคิดและที่เขาเชื่อในชีวิตของเขา นั่นคือมูลเหตุแท้ ๆ ที่ทำให้เขาเป็นอย่างที่เป็น และทำให้เขาคงทนเป็นมนุษย์อยู่ต่อไปได้ นี่คือสิ่งที่ทำให้เขาเผชิญหน้ากับปัญหาชีวิต สถานการณ์ เหตุการณ์ และแม้แต่วิกฤติการณ์แวดล้อม ทุกลมหายใจ และนี่คือสิ่งที่เขายอมสละอุทิศทุกอย่างแม้ชีวิต เพื่อสิ่งที่เขาได้คิดและเชื่อถือนั้น’ เราจึงมาศึกษาวิเคราะห์โลกทัศน์และชีวทัศน์ที่มีอิทธิพลเด่นชัดเป็นพิเศษทั้งแนวตะวันตกและแนวตะวันออก โดยเน้นที่เรื่องมนุษย์กับสิ่งแวดล้อมต่อไป

๒.๑ ทัศนะแนวตะวันตก : เทวนิยมและวัตถุนิยม

๒.๑.๑ แนวเทวนิยม (Theistic View)^๖ ในเทวนิยมนี้ ผู้เขียนถือเอาแนวทัศนะยิวและคริสเตียนเป็นหลัก ทั้ง ๒ ทัศนะสอนให้ได้แนวคิดและเชื่อว่า มนุษย์ ทรงคุณค่าเป็นที่ ๒ รองจากพระเป็นเจ้า

^๖ ศึกษาความละเอียดเพิ่มเติมใน แนน้อย บุญเนตร : จริยศาสตร์ภาวะแวดล้อม. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๗ บทที่ ๒-๓ และของ White, L.: *The Historical Roots of Our Ecological Crisis*, Science March University of Minnesota, 1967, p. 1203-1214.

ถูกสร้างขึ้นมาเป็นฉายาของพระองค์ และเป็นเทวทายาทโดยตรงของพระองค์ มนุษย์จึงได้รับมอบหมายให้ครองสิทธิอำนาจเป็นเจ้าหรือเจ้านายเหนือสรรพสิ่งในโลกและถือว่า สภาวะแวดล้อมธรรมชาติมีคุณค่าเพียง “ทาสผ่าน” หรือ “เชลย” เพียงเพื่อสนองความอยากของมนุษย์ ความสัมพันธ์ของมนุษย์กับสิ่งแวดล้อมธรรมชาติ จึงเปรียบได้กับความสัมพันธ์ระหว่างเจ้าผู้ครองอำนาจเบ็ดเสร็จเด็ดขาดกับผู้อยู่ใต้อำนาจในทุกด้าน เจ้านายมีสิทธิอำนาจทำตามเจตน์จำนงของตนที่จะให้ได้มาซึ่งผลประโยชน์ สนองความทะยานอยากทุกอย่างแห่งตนโดยไม่มีข้อจำกัด มนุษย์ได้รับการสั่งสอนให้ถือว่าตนในฐานะทายาทแท้จริงของพระเป็นเจ้าผู้สร้าง (God the Creator) คือเจ้าเหนือโลกธรรมชาติพร้อมสรรพทรัพยากรธรรมชาติก็เพื่อรับใช้ตนเท่านั้น มนุษย์จึงเป็นผู้ทรงอำนาจและครองสิทธิอำนาจเต็มที่ในการถือเอาประโยชน์จากโลกธรรมชาติให้ได้มากที่สุดเท่าที่มนุษย์อยากได้ เพราะธรรมชาติมิใช่อะไรอื่นนอกจากเป็นเครื่องมือสนองความประสงค์อันหาขอบเขตมิได้ของมนุษย์ ตามที่พระเป็นเจ้าทรงมอบหมายให้ โลกธรรมชาติรวมถึงทรัพยากรธรรมชาติทั้งมวลในธรรมชาติ ทั้งที่มีชีวิตและที่ไม่มีชีวิตเป็นสิ่งไม่มีคุณค่าในตัว จะมีคุณค่าขึ้นมา ก็ต่อเมื่อได้ถูกนำมารับใช้มนุษย์เท่านั้น โลกธรรมชาติจึงต้องขึ้นอยู่กับข้อกำหนดของมนุษย์ หากทำให้เกิดปัญหาแก่มนุษย์ต้องถือว่าธรรมชาติทรยศต่อมนุษย์ ผู้เป็นเจ้าของธรรมชาติโดยเทวสิทธิทรงประทานให้แต่เดิมมา

นักคิดทางนิเวศวิทยาและปรัชญาวิทยาศาสตร์ตีความจากปฐมกาล (Genesis) ในคัมภีร์พันธสัญญาเดิม (Old Testament) ได้วิเคราะห์ให้เห็นความแปลกแยกแตกต่างอย่างสุดขั้ว ทั้งแนวตั้งและแนวราบระหว่างสถานภาพของพระเป็นเจ้า มนุษย์ และสรรพสิ่งแวดล้อมอื่น ๆ ในธรรมชาติ ที่แยกมนุษย์ออกต่างหาก ผู้ถูกกำหนดวางให้เป็นเจ้านายของโลกธรรมชาติ แทนที่จะถือมนุษย์เป็นสมาชิกเยี่ยง “กัลยาณมิตรด้วยกัลยาณธรรม” ส่วนหนึ่งของโลกธรรมชาติในระบบนิเวศเดียวกัน เหตุเพราะมนุษย์ถูกสร้างในพระฉายาและทายาทโดยตรงของพระองค์ คำจูงใจมนุษย์พลอยได้เอกลักษณ์และสิทธิอำนาจพิเศษเหนือสิ่งอื่นใด ในบรรดาผลงานสร้างโลกของพระเป็นเจ้า เท่ากับเป็นการแยกมนุษย์ออกจากสิ่งแวดล้อมอื่นใดในระบบนิเวศเดียวกันและภายใต้กฎธรรมชาติเดียวกัน นอกจากนี้ ในบทปฐมกาล ๑ : ๒๖ และ ๑ : ๒๘ ได้ระบุความชัดเจนในการมอบอภิสิทธิ์และอำนาจเบ็ดเสร็จเด็ดขาดให้มนุษย์เป็นเจ้าถือครอง บริหารจัดการ และใช้สรรพสิ่งและสรรพทรัพยากรในโลกธรรมชาติทั้งที่มีชีวิตและไม่มีชีวิต^๓

^๓ White, อ้างแล้ว หน้า 1205 และ แน่งน้อย, อ้างแล้ว หน้า ๑๕.

“...พระเจ้าทรงพระเมตตาอันหาประมาณมิได้ วางแผนการทั้งหมดเพื่อประโยชน์ของมวลมนุษย์ และเพื่อให้มนุษย์ปกครองสิ่งสร้างทางกายภาพที่พระเจ้าทรงสร้าง มิได้มีจุดหมายอื่นใดนอกเหนือไปจากจุดหมายให้สรรพสิ่งสรรพทรัพยากรเหล่านั้นรับใช้มนุษย์...” ศาสนายิวและคริสเตียนเป็นศาสนาที่ถือมนุษย์เป็นจุดศูนย์กลางอย่างสุดโต่งที่สุดเท่าที่มีศาสนาและระบบปรัชญาเกิดขึ้นในโลก นอกจากความดั่งระบุข้างต้น ยังปรากฏโลกทัศน์และชีวทัศน์ระบุเพิ่มเติมอีกว่า “...และพระเจ้ายิ่งทรงตรัสสำคัญว่า ให้เราสร้างมนุษย์ตามฉายาตามอย่างเรา ให้มนุษย์ครอบครองฝูงปลาในทะเล ฝูงนกในอากาศ และฝูงสัตว์ในแผ่นดิน ให้ครองแผ่นดินพร้อมสรรพสิ่งทั่วไปและสัตว์ต่าง ๆ ที่เลื้อยคลานบนดิน...” และว่า “...พระเจ้าทรงอวยพรแก่มนุษย์ ตรัสแก่เขาว่า จงมีลูกดก ๆ ทวีมากขึ้นมากขึ้นจนเต็มแผ่นดิน จงมีอำนาจเหนือสรรพสิ่งบนแผ่นดิน แผ่นน้ำ และแผ่นดินฟ้า เพื่อสนองประโยชน์สุขของมนุษย์...ทำหน้าที่แทนพระองค์...”

นักคิดทางนิเวศวิทยาและปรัชญาวิทยาศาสตร์ยังให้ข้อคิดต่อไปอีกว่า ตามแนวคิด ความเห็น และความเชื่อดังกล่าวนี้ บรรดาสรรพสิ่งทั้งที่มีชีวิตและที่ไม่มีชีวิต ถูกสร้างขึ้นมามีให้คุณค่าในตัวอะไรเลยนอกเหนือจากคุณค่าเกิดภายหลังจากการรับใช้ผลประโยชน์ตามความอยากอันหาขอบเขตของมนุษย์เท่านั้น ผู้ได้สถานภาพเป็นพระฉายาของพระเป็นเจ้าผู้อยู่เหนือธรรมชาติและความเป็นธรรมชาติของโลก การที่มนุษย์ได้พระฉายาของพระเป็นเจ้า และส่วนแบ่งพระจิตจากพระองค์ คือหลักฐานบ่งบอกและประกันคุณค่าในตัวของมนุษย์ผู้เป็นเทวทายาทโดยตรง ได้รับการแบ่งปันหยิบยื่นประทานจากพระองค์ โลกธรรมชาติอื่นขาดคุณสมบัตินี้ จึงไม่จัดเป็นสิ่งมีคุณค่าในตัว และให้ถือเป็นเพียงเครื่องมือสนองผลประโยชน์ของมนุษย์เท่านั้น จึงจักได้คุณค่าและราคาตามมา ตามโลกทัศน์และชีวทัศน์แนวนี้ ระบุความแปลกแยกแตกต่างกันระหว่างองค์ประกอบทั้งสาม คือ พระเป็นเจ้าอยู่สูงสุด ลำดับรองลงมาคือมนุษย์ และระดับต่ำสุดคือโลกธรรมชาติกับบรรดาสรรพชีวิตและไม่มีชีวิตทั้งปวง ยิ่งกว่านี้ พันธะหน้าที่และจิตสำนึกเรื่องชั่วดีผิดถูก ถูกต้องเหมาะสม บาบบุญคุณโทษทางคุณธรรม จริยธรรม ศีลธรรม และแม้แต่กฎระเบียบกติกา ก็จำกัดอยู่เฉพาะในแวดวงชีวิตมนุษย์-สิ่งแวดล้อมมนุษย์ และระหว่างมนุษย์กับพระเป็นเจ้าเท่านั้น หากได้มีความหมาย ความสำคัญ และความจำเป็นระหว่างสิ่งแวดล้อมมนุษย์กับบรรดาสรรพสิ่งแวดล้อมอื่น ๆ ไม่

เซนต์ออกัสติน (Saint Augustin AD 354-430) ได้แสดงทัศนะยืนยันความเชื่อ โดยการอ้างเหตุผลเสริมว่า ‘พระเยซูเจ้าเองก็ได้ทรงแสดงให้เห็นว่า การหยุดยั้งจากการฆ่าสัตว์และจากการทำลายพืชพันธุ์ทั้งหลายเป็นความคิดที่มั่งงาย เนื่องจากพระองค์ทรงตรัสสินว่า ไม่มีสิทธิและคุณค่าอะไรเลยที่มนุษย์ สัตว์ และพืชจะมีรวมร่วมกัน’^๔ ในทัศนะแนวเดียวกันนี้ เซนต์ทอมัส อควินัส (Saint Thomas

^๔ Saint Augustin: *The Catholic and Manichean Ways of Life*, Boston, 1966, p. 102.

Aquinas AD 1225-1274) ถือว่า การฆ่าสัตว์ตัดชีวิตไม่เป็นบาป (สัตว์ในทัศนะแนวพุทธ หมายความว่า รวมถึงมนุษย์ด้วย แต่ถือเป็นเวไนยสัตว์ อยู่ในฐานะพัฒนาชีวิตสู่ความสิ้นทุกข์อันเป็นประโยชน์สูงสุดได้) โดยอ้างว่า สิ่งมีชีวิตอื่นมีความสมบูรณ์น้อยกว่า ต่ำกว่า มีชีวิตอยู่เพียงเพื่อรับใช้สนองประโยชน์ของสิ่งมีชีวิตที่มีความสมบูรณ์เหนือกว่าคือมนุษย์เท่านั้น ผู้อยู่ในตำแหน่งสูงสุดของสิ่งสร้างของพระเป็นเจ้า ดังนั้น สิ่งอื่นต่าง ๆ ในโลกธรรมชาติรวมถึงสมบัติธรรมชาติด้วย ซึ่งเป็นสิ่งสมบูรณ์น้อยกว่า คุณค่าต่ำต่อยกกว่า จึงมีอยู่เพื่อรับใช้สนองความประสงค์ของมนุษย์เท่านั้น “ด้วยพระเมตตาของพระเป็นเจ้า สัตว์และพืชเหล่านี้ให้อยู่ได้ก็เพื่อให้มนุษย์ใช้ มันเป็นไปตามลำดับคุณค่าที่ได้รับมา ดังนั้น จึงไม่ผิดที่มนุษย์จะถือเอาประโยชน์จากสัตว์ พืช และสรรพสมบัติธรรมชาติด้วยการฆ่า ทำลาย บุกรุก หรือโดยวิธีการใด ๆ ก็ตาม...”^๔

ต่อมานักปรัชญาสำนักสโตอิก (Stoicism) บุคเบิกโดย ซีโน (Zeno of Citium 300 BC) นักปรัชญากรีกเรื่องนามท่านหนึ่ง ได้รับอิทธิพลและอานิสงส์ของนักปรัชญากรีกยุคเริ่มต้น อาทิ อะแนกซิมานเดอร์ (Anaximander 610-546 BC) และโพรทาโกรัส (Protagoras 490-420 BC) ที่มีลักษณะธรรมชาตินิยมและมนุษยนิยม และนักปรัชญากรีกยุคทอง อาทิ โสกราตีส (Socrates 469-399 BC) เพลโต (Plato 427-347 BC) และอริสโตเติล (Aristotle 384-322 BC) ที่มีลักษณะเป็นจิตนิยมและเหตุผลนิยม นำมาเลือกสรรกลั่นกรองประยุกต์กับโลกทัศน์และชีวทัศน์แนวเทวนิยม จึงมีการยอมรับความมีเหตุผลเป็นคุณสมบัติของมนุษย์ และยืนยันย่นว่า จักรวาลได้รับการจัดระเบียบและคุณค่านำทางโดยพระเมตตาของพระเป็นเจ้าที่มาแห่งเหตุผล ซึ่งแสดงให้เห็นว่า พระองค์ทรงสร้างโลกพร้อมสรรพสิ่งรอบตัวมนุษย์ก็เพื่อประโยชน์ของมนุษย์ ความดีและอุดมคติของมนุษย์ก็คือการดำเนินชีวิตด้วยสมบัติของธรรมชาติ ภายใต้การจัดระเบียบของพระเจ้าตามพระประสงค์ของพระองค์ การทำตามเหตุผลก็คือ การทำตามกฎธรรมชาติของมนุษย์ แต่สัตว์และสิ่งอื่นไม่อยู่ในขอบข่ายของเหตุผลและไม่มี ความดี จึงต้องมีอยู่สนองเหตุผลในการจัดการของมนุษย์ ผลพวงต่าง ๆ บนโลกพร้อมกับโลกถูกวางแผน การสร้างขึ้นมาเพื่อให้มนุษย์ผู้รู้จักหาประโยชน์จากมัน ถือว่าได้เสวยผลประโยชน์จากความรู้จักนั้น (วิทยาศาสตร์โยงความสุ่ประโยชน์นิยมและบริโคนิยม) สัตว์และสรรพสิ่งอยู่ห่างไกลจากมนุษย์เหลือเกิน จนไม่อาจนับเป็นส่วนหนึ่งของแผนการสร้างโลกและจัดการโลก จนกระทั่งถือได้ว่า พวกมันถูกสร้างขึ้น มาเพื่อสนองผลประโยชน์ของมนุษย์^๖

^๔ Saint Thomas Aquinas : *Sum Contra Gentile*, Chicaco 1928, p. II, chap. Cx II.

^๖ Cicero : *De Natura Deorum in Hellenistic Philosophy* by Shapiro and Curley, New York, 1944: p. 432-7.

เทวนิยมได้มอบทัศนคติและความเชื่อพิเศษบางประการ เกี่ยวกับเรื่องมนุษย์และสิ่งแวดล้อมธรรมชาติ ใจความสรุปว่า^๑ (๑) โลกธรรมชาติดีอยู่โดยเบื้องต้นเพื่อเป็นทรัพยากรสนองความอยากของมนุษย์มากกว่าจะเป็นสิ่งที่เราคิดถึงความสุขใจ (๒) มนุษย์เท่านั้นมีสิทธิอำนาจในการใช้สิ่งแวดล้อมได้ตามอำเภอใจ (๓) ความรู้ของมนุษย์เอาชนะธรรมชาติได้ทุกอย่างและทำให้มนุษย์อยู่เหนือธรรมชาติได้ด้วย เพราะโลกธรรมชาติดีใช้สิ่งศักดิ์สิทธิ์ และ (๔) ความสัมพันธ์ของมนุษย์ต่อโลกธรรมชาติดีได้ถูกกำหนดและจัดวางด้วยหลักคุณธรรมศีลธรรม แต่โดยพระเป็นเจ้าเพื่อความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับพระเป็นเจ้า ถึงกระนั้นก็ตาม องค์ครุคริสตจักรเพิ่งมาตื่นตัวอย่างขมขื่นเกี่ยวกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมเมื่อ ค.ศ. ๑๙๘๘ ในคำประกาศเป็นทางการของคริสตจักรโรมันคาทอลิก โดยสันตะปาปาจอห์น ปอลที่ ๒

๒.๑.๒ แนววัตถุนิยม (Materialistic View)^๒

นอกจากปรัชญาสายเทวนิยม ยังมีโลกทัศน์และชีวิตทัศน์แนววัตถุนิยม อันเป็นรากฐานปรัชญาสิ่งแวดล้อมแนวตะวันตกที่สำคัญและแพร่หลายอย่างกว้างขวางจนปัจจุบัน นั่นคือ ปรัชญากรีก ซึ่งแต่เดิมนั้นในนามธรรมชาตินิยม (Naturalism) สสารนิยม และวัตถุนิยม อันเป็นที่มาแห่งปรัชญาวิทยาศาสตร์ ส่งอิทธิพลสู่บริโภคนิยมที่นักคิดรุ่นใหม่เรียก ปรัชญาสิ่งแวดล้อมแนววิทยาศาสตร์ ผสมผสานลักษณะเนื้อหาประยุกต์จากภววิทยา ญาณวิทยา ตรรกศาสตร์และจริยศาสตร์ของปรัชญากรีก เหล่านักปรัชญากรีกที่บุกเบิกทัศนะนี้มี เทลีส (Thales 640-550 BC) เป็นต้น ผู้มีความคิดเห็นและความเชื่อว่าโลกพร้อมสรรพสิ่งเกิดมีเองโดยคุณสมบัติของตนตามธรรมชาติ สรรพสิ่งทั้งที่มีชีวิตและไม่มีชีวิตรวมถึงมนุษย์เป็นเรื่องราวธรรมชาติ และไหลเลื่อนเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่องตลอดเวลาตามธรรมชาติภายใต้กฎธรรมชาติ ชีวิตจิตใจมนุษย์ได้จากร่างกาย ไม่ใช่สิ่งแยกออกจากร่างกาย ทั้งหมดเป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ ซึ่งประกอบขึ้นจากสารปรมาณูแห่งปฐมธาตุ คือ ดิน น้ำ ไฟ ลม และอากาศ

ในกาลต่อมา ชาวตะวันตกได้ปรับและเว้นวรรคทัศนะนี้เข้าสู่ระดับสุดยอดที่เรียกว่า ยุคทองของปรัชญากรีก เผยแพร่ในสำนัก ๓ บรมปราชญ์ มี โสกราตีส เพลโต อาริสโตเติล เป็นต้น ทั้งเพลโตและอาริสโตเติลให้แนวคิดแสดงความแตกต่างระหว่างโลกของมนุษย์กับโลกธรรมชาติ รวมถึงสรรพสิ่งอื่นๆ ว่ามนุษย์เท่านั้นอยู่ในโลกแห่งแบบที่ประกอบด้วยกายกับจิตวิญญาณ ส่วนสิ่งอื่นเป็นเพียงสสารวัตถุล้วน ๆ ที่ปราศจากจิตวิญญาณ ‘เหตุผลคือส่วนประกอบสูงสุดและเป็นสาระสำคัญที่สุดของความเป็นมนุษย์ที่ไม่มีในสัตว์ พืช และประมวลสสารวัตถุอื่น ๆ เลย’ ในหนังสือ *Politics (การเมือง)* ของอาริสโตเติล

^๑ จาก แมงน้อย บุญเนตร อ้างแล้ว หน้า ๓๑-๓๒ อ้าง John Passmore : *Mans Responsibility for Nature*, p. 20-21.

^๒ ดูรายละเอียดเพิ่มเติมใน สิทธิ บุตรอินทร์ : ปรัชญาเปรียบเทียบมนุษย์นิยมตะวันออกกับตะวันตก บริษัทสร้างสรรค์บุ๊คส์ จำกัด กรุงเทพฯ : ๒๕๕๔ บทที่ ๓-๔ และ Cunningham, W.P.: *Environmental Science*, University of Minnesota, 1997 Part I.

ได้เปรียบเทียบสถานภาพระหว่างร่างกายกับจิตวิญญาณของมนุษย์ที่จิตวิญญาณปกครองร่างกาย และระหว่างมนุษย์กับบรรดาสัตว์และสรรพสิ่งมีชีวิตไม่มีชีวิต โดยยกมนุษย์ให้เป็นใหญ่สุดเหนือสรรพสิ่งในโลกธรรมชาติ ‘...ในขณะที่มีความแตกต่างระหว่างจิตวิญญาณกับร่างกายของมนุษย์ และระหว่างมนุษย์กับสัตว์และพืช... สิ่งประเภทต่ำกว่าต้องเป็นทาสโดยธรรมชาติ ที่ต้องอยู่ภายใต้การปกครองของผู้ยิ่งใหญ่กว่าแข็งแรงกว่า ดังนั้น ในระบบเหตุผลเปรียบเทียบนี้ พืชมีอยู่เพื่อสัตว์ สัตว์มีอยู่เพื่อมนุษย์... เพื่อประโยชน์ใช้เป็นอาหารและประโยชน์อื่น ๆ สำหรับมนุษย์ผู้มีเหตุผลเหนือกว่า...’^๙ จึงย่อมเป็นความชัดเจนว่า แนวคิดย่อมมีอิทธิพลต่อนักเทววิทยายุคและคริสเตียนในสมัยต่อมาในเรื่องโลกทัศน์และชีวทัศน์ทางสิ่งแวดล้อมดังกล่าวข้างต้น

โลกทัศน์และชีวทัศน์แนววัตถุนิยม มีพัฒนาการจากยุคบุกเบิกผ่านยุคทองของกรีก เข้าสู่ยุคใหม่ของปรัชญาตะวันตกที่นิยมเรียกกันว่า ยุคปรัชญาวิทยาศาสตร์^{๑๐} สืบสานมาจากปรัชญากรีกยุคบุกเบิก ได้แก่ ธรรมชาตินิยม สสารนิยม และวัตถุนิยม ตามลำดับ ทั้งหมดยืนยันสสารวัตถุนิยมเป็นความจริง พิสูจน์ได้ทางความรู้ประจักษ์นิยมและเหตุผลนิยม โดยนักปรัชญายุคใหม่หลายท่าน อาทิ ฟรานซิส เบคอน (Francis Bacon 1561-1628 AD) เป็นต้นด่ารับเผยแพร่ปรัชญานี้โดยให้ชื่อว่า ปรัชญาแนววิทยาศาสตร์ (Scientific Philosophy) มีอิทธิพลมากต่อวงการศึกษาศาสตร์ธรรมชาติและสภาวะแวดล้อมโยงสู่เนเวศวิทยาและจิตวิทยา เป็นลำดับมาจนปัจจุบัน ถือหลักว่า จิตวิญญาณเป็นผลปรุงแต่งขึ้นจากร่างกายและสิ่งแวดล้อมอื่น ๆ ในธรรมชาติ จิตใจไม่อาจแยกเป็นอยู่ มีอยู่จากร่างกาย มีคุณสมบัติคือความสามารถในการคิด ซึ่งเกิดขึ้นได้ก็แต่อาศัยสิ่งแวดล้อมทางกายภาพรอบตัวมนุษย์ เป็นองค์ประกอบปรุงแต่งให้เป็นที่เรียกว่าจิตวิญญาณขึ้นมาได้ ความรู้ในจิตวิญญาณนี้หวนกลับมากำหนดความเป็นไปของร่างกายและสิ่งแวดล้อมอื่น ๆ ที่อยู่รอบตัวมนุษย์ แม้ทัศนะแนวนี้นั้นย้ำความแตกต่างระหว่างจิตใจกับร่างกายมนุษย์ ก็เฉพาะด้านคุณสมบัติและภาระหน้าที่ และระหว่างมนุษย์กับโลกธรรมชาติอื่น ๆ ภายนอกตัวตนของมนุษย์ แต่ความเป็นมนุษย์ก็ล้วนเป็นผลิตผลแห่งสสารวัตถุตามธรรมชาติ ซึ่งล้วนเป็นแหล่งทรัพยากรให้มนุษย์แสวงหาและแสวงผลประโยชน์สนองความจำเป็นและความต้องการของมนุษย์ ในทำนองเดียวกันกับทัศนะที่ว่า โลกธรรมชาติดีมีคุณค่าในตัว เป็นแต่เพียงคุณค่าทางเศรษฐกิจในการใช้ให้ได้ประโยชน์แก่มนุษย์เท่านั้น จึงต้องเป็นไปตามอำนาจกำหนดของมนุษย์ การเรียนรู้โลกธรรมชาติและปฏิสัมพันธ์กับโลกธรรมชาติ หรือสิ่งแวดล้อมธรรมชาติ มีความสำคัญและจำเป็นยิ่งสำหรับเพิ่มพลังอำนาจเหนือโลกธรรมชาติ เพื่อเอาชนะธรรมชาติพร้อมทั้งกฎธรรมชาติและครองผลประโยชน์จากธรรมชาติ

^๙ Regan T. and Singer A. (Ed.): *Aristotle: Politics in Animal Rights and Human Obligations*, NewYork, 1978: p. 4-5. และ แนงน้อย บุญเนตร อ่างแก้ว หน้า ๒๘

^{๑๐} สมัคร บุราวาศ. ปัญญา. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาหมกุฎราชวิทยาลัย, ๒๕๔๙. บทที่ ๓-๔.

มนุษย์จึงเป็นศูนย์กลางกำหนดวัตถุประสงค์สิ่งที่มนุษย์รู้ได้และเข้าถึงได้ด้วยพลังความรู้และเหตุผลทางวิทยาศาสตร์ จึงกำหนดจุดมุ่งหมายที่แท้จริงเพื่อขยายคุณค่าในตัวที่มีอยู่เฉพาะในมนุษย์เท่านั้น การศึกษาวิเคราะห์วิจัยและเรียนรู้เพื่อเอาชนะโลกธรรมชาติพร้อมกฎเกณฑ์ การหน้าที่ความเป็นไปและคุณสมบัติของธรรมชาติ ก็เพื่อสิ่งประสงค์อีกต่อหนึ่งคือ ใช้ความรู้ทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีในระยะต่อมา มาปรับปรุงแปรเปลี่ยนทรัพยากรธรรมชาติพร้อมกฎธรรมชาติให้สนองผลประโยชน์รับใช้สิ่งประสงค์นานาประการ ถือเสมอว่า แม้ชีวิตมนุษย์ทั้งร่างกายและจิตวิญญาณก็เป็นผลผลิตของธรรมชาติอยู่นั่นเอง แต่ความเป็นมนุษย์มีความเป็นธรรมชาติเหนือธรรมชาติ ปรัชญาสายนี้นำมาสู่โลกทัศน์และชีวิตทัศน์ทางสุดโต่งอีกระดับหนึ่ง คือ **ประโยชน์นิยม (utilitarianism) บริโภคนิยม (consumerism) และสุขกามนิยม (hedonism)** สืบเนื่องกันไป

๒.๒ ทิศนะแนวตะวันออก : ธรรมชาตินิยมและมัชฌิมนิยม

๒.๒.๑ แนวธรรมชาตินิยม (Naturalistic View)^{๑๑} ธรรมชาตินิยมนี้มีลักษณะใกล้เคียงกับธรรมชาตินิยมสายปรัชญากรีกยุคบุกเบิก ต่างกันอยู่ที่การเน้นทัศนะบูรณาการทางจริยศาสตร์ ภาววิทยา และคุณวิทยา และแนวทางมัชฌิมนิยม เป็นคุณลักษณะพิเศษของปรัชญาตะวันออก คือ **ปรัชญาพุทธ** ในอินเดียและ**ปรัชญาเต๋า**ในจีน

ตามความระบุนในคัมภีร์สุตตันตปิฎก ที่ขนิกาย ๑๑/๓๓๔/๔๑๑ ในโลกแห่งความเป็นจริงใบนี้ตามหลักเหตุผล (ปฏิจจสมุปบาท) ได้มีสิ่งที่มีอยู่แล้วเป็นปฐมมีอยู่เป็นอยู่ก่อน อยู่ในระบบนิเวศแห่งกาลเทศะเดียวกัน ที่ไม่ใช่ผลงานการสร้างของพระเป็นเจ้าใด ๆ โดยนามต่าง ๆ สิ่งนี้คือ ธรรมชาติพร้อมสรรพสิ่งทั้งที่มีชีวิตและไม่มีชีวิต ทั้งวัตถุธรรมและนามธรรม รวมถึงมนุษย์ด้วย ที่สรรพสิ่งทุกฝ่ายทุกประเภทล้วนเป็นกัลยาณมิตร โดยกัลยาณธรรมต่อกันในโลกธรรมชาติเดียวกัน เมื่อสืบสาวไปถึงที่สุดแห่งกาลเทศะอันประมาณนับมิได้ อุบัติการณ์ ปรากฏการณ์ และพฤติกรรมทั้งหมดในจักรวาลที่ไหลเลื่อนเคลื่อนไหวและเปลี่ยนแปลงไม่คงตัวเสมอ **ตามกฎธรรมดาของมัน** จะต้องสืบทอดมาจากภาวะที่ค่อย ๆ ขยายตัว และมีอยู่เดิมในระบบวงจรเป็นวัฏจักรของกาลเทศะดังกล่าว มี ดิน น้ำ ไฟ ลม อากาศ และวิญญาณ เป็นเนื้อหา ภายใต้กฎแห่งความเป็นธรรมชาติ หรือ ธรรมดา (ธมมตา) เดียวกันรวมรวมกันคือ **กฎไตรลักษณ์** รู้กันทั่วไปว่า **สามัญญลักษณะ** เป็นคุณลักษณะทั่วไปของสรรพสิ่งที่ปรุงแต่งขึ้นด้วยเหตุปัจจัย (สังขตธรรม-สังขาร) ทั้งรูปธรรมและนามธรรมรวมถึงมนุษย์ ทั้งหมดมีเสมอเหมือนกันและเท่าเทียมกันเป็นภราดรภาพ คือ สภาวะแห่งอนิจจัง ทุกขัง และอนัตตา ธรรมชาติและกฎธรรมชาตินี้หาได้ถูกสร้างหรือเนรมิตขึ้นมาโดยสิ่งที

^{๑๑} ศึกษาความละเอียดเพิ่มเติมใน สิทธิ บุตรอินทร์ : ปรัชญาเปรียบเทียบมนุษย์นิยมตะวันออกกับตะวันตก อ้างแล้ว, หน้า ๓๔-๖๖ และ

อ้างว่าพระเป็นเจ้าของเจ้า เช่น พระพรหม เป็นต้นไม่ แต่เกิดมาเองมีเองโดยเหตุปัจจัยตามหลักเหตุผล มนุษย์เป็นเพียงส่วนหนึ่งของธรรมชาติ-สิ่งแวดล้อมธรรมชาติและมาที่หลังธรรมชาติ จึงเป็นเพียงผู้รับรู้ เรียนรู้ และถือเอาประโยชน์ที่ถูกต้องดึงามนำโดยคุณธรรมและศีลธรรมจากทรัพยากรธรรมชาติและกฎเกณฑ์ของมัน

ท่ามกลางสิ่งแวดล้อมธรรมชาติอื่น ๆ ทั้งหมดนี้ มนุษย์ปรุงแต่งขึ้นด้วยองค์ประกอบทางวัตถุธรรมหรือรูปธรรม คือ กายภาพ กับ นามธรรมคือ จิตภาพ ทั้งสองอิงอาศัยบูรณาการเข้าด้วยกันเป็นชีวิตมนุษย์-สิ่งแวดล้อมมนุษย์ ปรุงแต่งขึ้นตามธรรมชาติทั่วไปและธรรมชาติเฉพาะของมนุษย์ และตามกฎหมายเหตุผลภายใต้กฎแห่งกรรม โดยถือว่า จิตนำกาย (มโนบุพพัง) แต่กายกับจิตมิใช่สิ่งเดียวกันตามทัศนะของสสารนิยม-วัตถุนิยม คุณค่าและประโยชน์สูงสุดในความเป็นมนุษย์คือ ความสิ้นทุกข์ ตามแนวทางแห่งมัชฌิมนิยาม หรือทางสายกลางแห่งวิถีชีวิต

โลกทัศน์และชีวิตทัศน์แนวปรัชญาจีน ซึ่งล้วนสืบทอดและมีพัฒนาการมาจากลัทธิเต๋า (Taoism) ให้แนวคิดและความเชื่อว่า **ธรรมชาติ** คือ ความเป็นธรรมดาของจักรวาลและสรรพสิ่งในจักรวาลรวมถึงความเป็นธรรมดาของมนุษย์ด้วย ทั้งหมดเกิดขึ้นเคลื่อนไหวและแปรเปลี่ยนไปตามกฎสากลของธรรมชาติอันใคร ๆ ละเมิดมิได้ และกฎเฉพาะในสรรพสิ่งแต่ละสิ่ง ธรรมชาติคือทุกสิ่งทุกอย่างรวมถึงปรากฏการณ์ธรรมชาติทั้งหมด มนุษย์ได้คุณสมบัติทั้งสามัญทั่วไปและเฉพาะตัวคือ **คุณธรรมและปัญญาธรรม**ภายใต้ธรรมชาติ ยิ่งกว่านี้ **มนุษย์เป็นฝ่ายรับกับรับ และให้กับได้ แต่สิ่งเป็นคุณจากธรรมชาติ แต่มักรังแกข่มเหง ข่มขืน และทำร้ายธรรมชาติ เนรคุณต่อธรรมชาติ เอาแต่ประโยชน์จากธรรมชาติเกินประมาณ อันเหมาะสมควรทางจรรยาธรรมต่อธรรมชาติ และมักเอาเปรียบล่วงเกินความเป็นธรรมดาของตนที่ได้ส่วนแบ่งจากธรรมชาติ^{๑๑}**

ในความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมดานั้น ความสงบสุขของมนุษย์ส่วนบุคคลและในสังคมจะบังเกิดขึ้นได้อย่างแท้จริง มนุษย์ต้องไม่อาศัยความละโมภเห็นแก่ได้ เห็นแก่ตัวเกินเหตุเกินผล ดำเนินชีวิตเลยความพอดีพอควรสอดคล้องกับความเป็นปกติภาพและดุลยภาพตามธรรมชาติ มนุษย์ย่อมประสบปัญหาภัยพิบัตินานัปการได้ทุกเมื่อและทุกหนทุกแห่ง หากมนุษย์ละเมิดความเป็นธรรมชาติ ผู้ฝึกฝนอบรมตนเองด้วยการศึกษาที่ถูกต้องดึงาม (ชีววิถี) ย่อมตระหนักได้ความจริงนี้เสมอ จึงดำเนินชีวิตให้ได้ความพึงพอใจในชีวิตให้**สมดุลกับธรรมชาติ** มนุษย์ยิ่งทำตัวออกห่างธรรมชาติและเป็นปัจเจกมิตรกับธรรมชาติ มนุษย์ยิ่งประสบปัญหาและเป็นทุกข์ ในแนวเดียวกันกับปรัชญาพุทธ นักปรัชญาจีนทั้ง**ท่านเหลาจื้อและท่านขงจื้อ**ได้นำหลักแห่งเหตุผลตามแนวสัมพัทธนิยม (Relativism) มาอธิบายความสัมพันธ์ระหว่างธรรมชาติกับ

^{๑๑} ประยงค์ สุวรรณบุบผา. คัมภีร์เต๋าเต้จิง. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ศิลปบรรณาการ, ๒๕๓๙, หน้า ๑๓๘-๑๔๕. และสิทธิ์ บุตรอินทร์. ปรัชญาเปรียบเทียบ. อ้างแล้ว หน้า ๑๙๒-๑๙๕.

มนุษย์และสรรพสิ่งในธรรมชาติ ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ในสังคมการเมืองและเศรษฐกิจ ทั้งหมดทุกมิติสัมพันธ์เชื่อมโยงกระทบถึงกันเป็นเหตุเป็นผลของกันและกันไม่สิ้นสุด ‘เพราะสิ่งนี้มีสิ่งนั้นจึงมี เพราะสิ่งนั้น ๆ มีสิ่งอื่น ๆ จึงมีตามมา’ ในเรื่องนี้ จวงจื้อ ลูกศิษย์ของขงจื้อ กล่าวใจความสรุปว่า ‘...ทุกสิ่งทุกอย่างเกิดขึ้น เป็นอยู่ และเคลื่อนไหวแปรเปลี่ยนไปตามกระบวนการวิวัฒนาการ (the evolutionary) ที่สัมพันธ์ถึงกันในลักษณะวัฏจักร (cyclic) ไม่มีอะไรเป็นไปได้ตามลำพังตัวเองเบ็ดเสร็จโดยไม่เกี่ยวกับผู้อื่นสิ่งอื่นเลย’^{๑๓} ปรัชญาสายนี้ได้นำหลักการนี้มาอธิบายสังคมและการเมืองของมนุษย์อีกต่อไป

๒.๒.๒ แนวมัชฌิมนิยม (The View of Middle Way)

มัชฌิมนิยมมีสอนทั้งในปรัชญาพุทธและปรัชญาเหลาจื๋อขงจื้อ ในพุทธปรัชญา คำศัพท์ มัชฌิมนิยม นี้ ผู้เขียนแปลความ ดีความ ขยายและประยุกต์เนื้อหาจากหลักคำสอน ‘มัชฌิมาปฏิปทา’ อริยสัจธรรมข้อสุดท้ายใน ๔ ข้อ แห่งพระปฐมเทศนาธัมมจักกัปปวัตตนสูตร สรุปใจความในที่นี้คือ พระพุทธองค์ให้หลีกเลี่ยงและละเว้นวิถีชีวิตที่ไม่ใช่ทางสู่ชีวิตอันอริยะสุดโต่ง (อนตฺตา - extremism) ตามแนวโลกทัศน์และชีวทัศน์ ๒ สายที่มนุษย์เคยถือปฏิบัติและดำเนินชีวิตสืบทอดกันมาแต่อดีตกาล ก่อนที่พระองค์ทรงค้นพบทางสายกลางนี้ที่นำพาให้ทรงตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ พระองค์เองก็เคยถือปฏิบัติผ่านประสบการณ์วิวัฒนาการความเชื่อนี้มาแล้ว ทางสุดโต่ง ๒ สายนี้ได้แก่ สายเทวนิยมและสายวัตถุนิยม มีนัยตรงกันข้ามกันและขัดแย้งกันทั้งหลักการ แนวประพฤติปฏิบัติ และวัตถุประสงค์ ดังรายละเอียดกล่าวไว้ในตอนต้นแล้ว พระองค์จึงทรงแนะนำให้ดำเนินชีวิตตามทางสายใหม่แห่งโลกทัศน์และชีวทัศน์ มัชฌิมนิยมหรือทางสายกลางนี้ โดยให้ถ้อยมโนธรรมเป็นหลักการของชีวิต กับมัชฌิมนิยมเป็นแนวทางวิธีการ อูบายวิธี หรือยุทธวิธีสำหรับการพัฒนาชีวิตและดำเนินชีวิตแห่งความเป็นมนุษย์ในทุก ๆ ด้านทุก ๆ เรื่องเพื่อให้มนุษย์ได้รับผิตชอบตนเอง และช่วยตนเองพร้อมเพื่อนมนุษย์ทั้งหลายและสรรพสิ่งมีชีวิตได้บรรลุประโยชน์ระดับต่าง ๆ ที่พึงประสงค์ได้ในปัจจุบัน ในอนาคตอันยาวไกลและในระดับสูงสุดคือ ความสิ้นทุกข์ หลุดพ้นจากปัญหาใด ๆ ของมนุษย์และโลก

ในเบื้องต้นนี้ ผู้เขียนถือเอาความแห่งมัชฌิมนิยมในความหมายแห่งทางสายกลาง ความเป็นกลาง ความเป็นธรรม ความยุติธรรม สมภาพ ภราดรภาพ ไม่อคติ ความพอดีพอเพียง ความปรองดอง ประนีประนอม ความจำเพาะเหมาะสมไม่ขาดไม่เกิน ไม่สุดโต่ง ไม่ตกขอบ สมเหตุสมผล ความสมดุล อุเบกขา ความสม่ำเสมอ คงเส้นคงวา ได้ประมาณและขนาด มัธยัสถ์ มัชฌิมประเทศ ปฏิรูปเทศ ความเป็นสภาวะปกติของสรรพสิ่งในสภาวะธรรมชาติของตัวเอง สำหรับแต่ละประเภทและแต่ละชนิด ทั้งวัตรธรรม

^{๑๓} Lin Yutang (Ed.): *The Wisdom of China*. Bombay: Jaica Publishing House, 1964, p. 213-218.

หรือรูปธรรมและนามธรรม ทั้งในเรื่องธรรมชาติและกฎธรรมชาติ ในเรื่องกรรมและกฎแห่งกรรมของมนุษย์ และสรรพสัตว์ ในด้านวิทยาศาสตร์ ตรรกศาสตร์ จริยศาสตร์ มนุษยศาสตร์ สังคมศาสตร์ เศรษฐศาสตร์ และรัฐศาสตร์ ในความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อมธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมมนุษย์กับสิ่งแวดล้อมสังคมวัฒนธรรม ดังจะได้กล่าวเพิ่มเติมในตอนสุดท้าย

มัชฌิมนิยมนวนวปรัชญาจีนนั้น สืบเนื่องและขยายความมาจากธรรมชาตินิยาม ปรากฏชัดเจนในปรัชญาเต๋า อันเป็นแหล่งที่มาแห่งธรรมชาตินิยามอีกระดับหนึ่ง ดังกล่าวข้างต้น โดยได้รับพัฒนาการสู่ปรัชญาประยุกต์ทางสังคม เศรษฐกิจ และการเมือง เสริมปรัชญามนุษยนิยมของจีนให้เด่นชัดยิ่งขึ้น ‘อย่ากระทำสิ่งใดต่อผู้อื่น ซึ่งสิ่งนั้นตนก็ไม่อยากให้ผู้อื่นกระทำต่อตนเอง - ใจเขาใจเรา หัวอกเขาหัวอกเรา’ ตรงกับพุทธภาษิตว่า ‘จงทำตนเปรียบเทียบเสมอเหมือนกับคนอื่น และจงเอาคนอื่นมาเปรียบเทียบกับตนให้เห็นความเสมอเหมือนกันในฐานะเป็นคนด้วยกัน’ (อตตานิ อุปมี กร - พระธรรมบท) ดังจะกล่าวเพิ่มเติมในตอนต่อไป

เหลาจื๋อและขงจื๊อพร้อมสานุศิษย์ให้ทัศนะว่า มนุษย์ ชีวิต และโลก ประจักษ์ชัดด้วยพลังคู่ที่ได้ดูสภาพกันแห่งหยิน-หยาง จึงไม่นิยมหลักศีลธรรมสุดโต่ง โดยอำนาจที่อ้างกันว่าเป็นปัญญาแห่งสวรรค์หรือข้อบัญญัติใด ๆ ที่มนุษย์สร้างขึ้นภายใต้อิทธิพลวัตถุนิยมให้ต้องละเมิดปรกติภาพและภราดรภาพระหว่างมนุษย์และสรรพสิ่งแวดล้อม ฝ่าฝืน ข่มเหง และเอาเปรียบกฎอันเป็นกลางของธรรมชาติ หากแต่สอนให้ชีวิตและโลกมนุษย์นี้ดำเนินไปตามความยุติธรรม สอดคล้องกับธรรมชาติอันบริสุทธิ์แท้และสากลมิใช่อยู่กันในโลกแห่งการประคิดประดอยและเสแสร้งแต่งมายาผิดปรกติผิดธรรมดา โดยนัยนี้ มนุษย์เท่าเทียมกัน เสมอเหมือนกันในความเป็นมนุษย์ ชีวิตมนุษย์เป็นกลาง ๆ ไม่สุขไม่ทุกข์ ไม่ดีไม่เลว ไม่อารยชนไม่อนารยชน อยู่ที่มนุษย์จะถือตามวัฒนธรรมของตน ที่อาศัยสมบัติธรรมชาติเสริมสร้างขึ้นใหม่ สนองความประสงค์ของตนเอง มนุษย์มีอิสระแก่ตัวที่จะเลือกเอาเอง ธรรมชาติไม่มีอคติ ดำรงอยู่ในความเป็นกลางและยุติธรรม

คำสอนแนวมัชฌิมนิยามของจีน ที่ถือเป็นหลักการดำเนินชีวิตอันถูกต้องดีงามและทรงคุณค่า คือ หวู-เว่ย^{๑๙} หมายถึง **หลักกระทำโดยไม่กระทำ** ลักษณะอุเบกขาธรรม ฝึกทำให้หนึ่งสงบอยู่ในภาวะปรกติไม่ขึ้นไม่ลง ไม่เกิดและไม่สร้างความแปลกแยกแตกต่างใด ๆ กับสภาพสิ่งแวดล้อมทั้งทางธรรมชาติและในมวลหมู่มนุษย์ด้วยกันที่แวดล้อมตนอยู่ หลักการและแนวทางนี้ มิได้หมายถึง การหยุดทำหรือไม่กระทำอะไรเลยในงานชีวิตทางกายภาพ วจีกรรม และมโนกรรม หากแต่หมายถึง ความเคลื่อนไหววงจรชีวิต

^{๑๙} Nakamura, H: *Ways of Thinking of Eastern Peoples*, The University Press of Hawaii, Hawaii, 1967, p. 31-42.

ท่ามกลางสภาวะแวดล้อมทั้งหลายไปตามบรรทัดฐานแห่งปรกติธรรมตาและได้ดูสภาพ ไม่ฝืนกระแสความเป็นจริงมีจริงตามปรกติธรรมชาติ นั่นคือ การดำเนินชีวิตให้เป็นไปตามความสมดุลแห่งเหตุกับผลและการเป็นอยู่กับการมีอยู่ในความพอดีพอเพียงและความไม่ขัดแย้งในเรื่องนั้น ๆ เหตุเพราะทุกสิ่งและทุกเรื่องย่อมมีความพอดีและความเป็นปรกติของตัวเองที่สอดคล้องลงตัวกับความพอดีและความเป็นปรกติของโลกธรรมชาติที่เคลื่อนไหวดำเนินไปไม่หยุดยั้งด้วยความเป็นกลาง ไม่เข้าไม่ออกใคร ผู้เรียนรู้และผู้รู้ย่อมเข้าใจถึงได้ตามแนวมัชฌิมนิยาม

การหลบหลีกธรรมชาติก็ดี การดิ้นรนพยายามเอาชนะธรรมชาติก็ดี การเบียดเบียนข่มเหงและฝ่าฝืนความจริงและความชอบตามธรรมชาติก็ดี มนุษย์อาจทำได้อยู่บ้างในระดับที่ไม่เกินไป แต่ถ้าทำเกินไปย่อมได้รับการลงโทษเอาคืนจากธรรมชาติ เพราะผิดต่อธรรมชาติ ‘เหมือนพยายามตัดขานกยางกับต่อขาเปิด ด้วยหวังให้สัตว์สองชนิดนี้ได้รับความแน่นเหมือนกัน เท้าเทียมกัน ตามใจมนุษย์ หรือเหมือนข่มเหงให้เด็กกินเกินขนาดปรกติของเด็กเพื่อให้ได้ความเป็นภราดรภาพกับผู้ใหญ่สนองใจเป็นกลางของพ่อแม่’

อาศัยหลักมัชฌิมนิยามแห่งความสมดุลและความพอดีใน หู-เว่ย มนุษย์ควรต้องมีชีวิตไม่ใช่ตามใจอยาก แต่ตามความจำเป็นไม่ใช่เพียงเพื่ออยู่รอดแต่เพื่ออยู่ดี ที่ไม่อดไม่กินตัว และธรรมชาติ ไม่ใช่เพื่อสนองพลังแห่งกิเลสตัณหาอันหาขอบเขตและประมาณมิได้ ภายใต้อิทธิพลปรัชญาว่าตุนิยม บริโคนิยม และสุขกามนิยมสุดโต่ง ที่สอนให้กินอยู่กันด้วยความฟุ้งเฟ้อฟุ่มเฟือยด้วยผลผลิตจากทรัพยากรธรรมชาติ เพื่อแสดงว่าตนและพวกตนเป็น ‘อารยชนผู้ได้รับการพัฒนาแล้ว’ แต่ควรต้องมีชีวิตอยู่อย่างมัธยัสถ์ เรียบง่าย ไม่สลับซับซ้อนซ่อนเงื่อนและมาया แต่เป็นปรกติสุข และได้รับความพึงพอใจในชีวิตแห่งความพอดี “การพยายามแข่งเท่าเพื่อจะยืนอยู่เหนือคนอื่น เกินคนอื่น เกินปรกติของตน ย่อมไปไม่ได้ไกล และไปไม่ได้ตลอด คนแสดงตนว่ามีพระเดชพระคุณมากเกินคนอื่น กลับจะกลายเป็นคนถูกเนรคุณ ไม่มีผู้ไถ่ นับถืออย่างจริงใจ ไม่ต้องทำตัวให้เด่นดังเกินปรกติแห่งตนหรอก คนทั้งหลายย่อมมองท่านออกอยู่ดีตั้งนั้น ในการครองชีวิตอยู่ในโลกมนุษย์ท่ามกลางสิ่งทั้งหลายแวดล้อมท่าน พึงรู้จักพอเสียบ้าง ควรพึงพอใจในความเป็นและความมีของตน ท่านละโมภโลกมามากและมานานแล้วมิใช่หรือ คนที่รู้จักตนและประมาณตนแห่งความพอดีย่อมไม่ละอายขายหน้าเสียศักดิ์ศรีความเป็นคนภายหลัง ผู้รู้จักพอและปล่อยวางเสียบ้างย่อมไม่ก่อความลำบากแก่ตนเองและผู้อื่นภายหลัง คนเช่นนี้ย่อมครองชีวิตอยู่ยาวนานอย่างสงบสง่างาม เป็นเยี่ยงอย่างของผู้ใคร่เห็นความจริงของชีวิต”^{๑๙} ความสรุปคือ เกิดมามีชีวิตบนเส้นทางสายกลางระหว่างโลกทัศน์และชีวทัศน์ที่ขัดแย้งกันจึงเกิดมาในโลกนี้ได้ทั้งที่ พึง

^{๑๙} Fung Yu Lan: *The Spirit of Chinese Philosophy*. Westport: Greenwood Press. 1970, p. 212.

๑. เข้าใจชีวิตกับโลกมนุษย์และโลกธรรมชาติเป็นอันเดียวกัน สัมพันธ์กันอยู่ในความเป็นธรรมชาติในระบบนิเวศเดียวกัน เท่าเทียมกัน จึงไม่ควรฝ่าฝืนดุลยภาพและความพอดีในทุก ๆ เรื่อง
๒. เข้าใจตนเองและครองตนเองเอาไว้ให้ดี ไม่ถูกไม่แพงไป ไม่สูงไม่ต่ำไป
๓. มีชีวิตด้วยความพึงพอใจในสิ่งที่พึงมีพึงได้ พึงเป็นไปตามสภาพแท้จริง
๔. ปรับชีวิตให้สอดคล้องกลมเกลียวและกลมกลืนกับสภาพแวดล้อมใด ๆ ที่สูญเสียความเป็นมนุษย์
๕. เห็นส่วนดีและที่ให้อะไรประโยชน์สุขด้วยเหตุผลและศีลธรรมของสรรพสิ่งในธรรมชาติ
๖. เลือกดำเนินชีวิตกับสิ่งที่อยู่จำเพาะในวิสัยตน เพราะชีวิตนี้สั้นนักและไม่มีสำรอง
๗. เลือกทำสิ่งใกล้ตัวดีกว่าสิ่งไกลตัว ปัจจุบันให้ดีกว่าที่วาดหวังในอนาคต สิ่งหาง่ายกว่าสิ่งหายาก
๘. ดำเนินชีวิตอย่างคนปรกตีสามัญชนดีกว่าชีวิตมายาที่เสแสร้งหวังเอาดีเอาเด่น เบียดเบียน แก่งแย่ง ทำลายทำร้ายกัน ทั้งกับมนุษย์กับธรรมชาติอย่างไร้ความเสมอภาพ ภารดรภาพ และกัลยาณมิตรต่อกัน

ธรรมชาตินิยมและมัชฌิมนิยมแนวตะวันออกมีลักษณะบูรณาการกับองค์ความรู้ทางภววิทยา จริยศาสตร์ และคุณวิทยาอย่างกลมกลืน เพราะเรื่องธรรมชาติกับเรื่องของมนุษย์เป็นหนึ่งเดียวกันแยกออกจากกันไม่ได้ ไม่มีธรรมชาติย่อมไม่มีมนุษย์ แม้หากไม่มีมนุษย์ ธรรมชาติก็ยังคงความเป็นธรรมชาติ อยู่ก็ตาม เฉพาะในเรื่องของมนุษย์ ชีวิตเป็นเรื่องของธรรมชาติโดยพื้นฐาน ย่อมเป็นไปตามกฎเกณฑ์ของ ‘ความเป็นธรรมตา’ จิตใจมนุษย์มิใช่เป็นสิ่ง ๆ หนึ่งภายนอกเข้ามาสิงอยู่ในร่างกาย และสามารถแยก ออกจากร่างกายก็เป็นมนุษย์ได้ การแสวงหาผลประโยชน์แก่ชีวิต การจำแนก และการเสวยผลประโยชน์ ในชีวิตที่ผลิตจากทรัพยากรธรรมชาติโดยทรัพยากรทางปัญญาของมนุษย์ ควรต้องอยู่ภายใต้กรอบปรกติ และความปรองดองประนีประนอมกับความพอดีพองามทางศีลธรรมและกฎหมายอันชอบด้วยจริยธรรม ซึ่งไม่อาจขัดแย้งกับกฎธรรมชาติอยู่แล้ว

จักรวาลหรือโลกแห่งสิ่งธรรมชาติเป็นของมีจริงดั้งเดิม สิ่งอื่นใดที่มีใช้สิ่งธรรมชาติ หรือ ปรากฏการณ์ของสิ่งธรรมชาติ เป็นสิ่งที่มนุษย์อาศัยธรรมชาติประดิษฐ์คิดค้นสร้างสรรค์เสริมธรรมชาติขึ้น ภายหลัง เป็นความจริงอีกระดับหนึ่ง เรียกว่า ความจริงโดยสมมติ โดยการปรุงแต่งของมนุษย์ ทั้ง ๒ สิ่งใน ๒ มิติดังกล่าว ย่อมเกิดขึ้น ดำรงอยู่ และดำเนินไปในวิภูจักรแห่งกาลและเทศะ (Spacio-temporal) ใน ระบบนิเวศเดียวกัน ซึ่งเป็นอยู่ มีอยู่ และดับลงโดยสาเหตุ และแม้กระทั่งสาเหตุนั้นก็อยู่ภายใต้กฎธรรมชาติ ด้วย ธรรมชาตินิยมแนวตะวันออกเชื่อในเรื่องวิวัฒนาการของจักรวาลลักษณะเดียวกับของตะวันตก แทนที่จะเชื่อในเรื่อง เนรมิต ดังนั้น สิ่งนอกธรรมชาติ สิ่งไม่เป็นธรรมชาติ สิ่งเป็นอมตนิรันดรไม่เปลี่ยนแปลง หรือ

สิ่งเหนือธรรมชาติก็ดี สิ่งนอกประสบการณ์และนอกสัมพัทธ์ก็ดี ทั้งหมดนี้ ไม่มีในโลกทัศน์และชีวิตทัศน์ของพวกธรรมชาตินิยม

ความเปลี่ยนแปลงที่ได้ดูสภาพคือ เนื้อแท้ของธรรมชาติ ตัวการให้เกิดความเปลี่ยนแปลงนี้ ต้องเป็นสิ่งธรรมชาติ และในธรรมชาติด้วยกัน ความรู้ที่แท้จริงต้องเกี่ยวกับตัวธรรมชาติ คุณสมบัติการหน้าที่ความเป็นมาเป็นไป และกฎเกณฑ์ของธรรมชาติ ความรู้ที่เราได้มาโดยวิธีการบนพื้นฐานทางวิทยาศาสตร์ ทั้งวิทยาศาสตร์ธรรมชาติและมนุษยศาสตร์ มีการรวบรวมประสบการณ์ การสังเกต การหาเหตุผล และการพิสูจน์ทดสอบทดลอง เป็นต้น แต่ความรู้นี้ควรต้องได้รับการกำกับ ตรวจสอบ และประเมินคุณค่าทั้งระยะการแสวงหาและการประยุกต์เอามาใช้ โดยหลักคุณธรรม ศีลธรรม และแนวมัชฌิมนิยม โดยความสรุปในกระบวนการวิวัฒนาการของโลกและจักรวาล ซึ่งบรรจุเอาสิ่งในกาลและเทศะไว้ด้วยนั้น ย่อมมีสิ่งใหม่ ๆ แปลก ๆ หลากหลายและแตกต่างกันไม่แตกแยกเกิดขึ้น สิ่งเหล่านี้มีคุณสมบัติใหม่ คุณภาพใหม่ และการหน้าที่ใหม่จากของเดิมไม่มากนักน้อย ไม่ทางใดก็ทางหนึ่งไม่สิ้นสุด อย่างไรก็ตาม ปรัชญาวิทยาศาสตร์อ้างอิงข้างต้นถือว่า วิทยาศาสตร์ไม่อาจอธิบายและให้คำตอบได้ทุกอย่างทุกมิติ จึงย่อมมีบางสิ่งบางอย่างในโลกนี้ที่มีอยู่จริง แต่มนุษย์ยังเข้าถึงไม่ได้โดยวิทยาศาสตร์ ซึ่งยังเป็นความลึกลับบางอย่างของธรรมชาตินั่นเอง พวกธรรมชาตินิยมแนวตะวันออกเวลาพบคำถามที่ขั้วต้นหรือลงท้ายด้วยคำว่า “ทำไม (Why)?” คำตอบที่มีอยู่แล้วในใจก็คือ “...เพราะเป็นเรื่องธรรมชาติ-เป็นของธรรมดา”

๓. ความตอนท้าย : ปัญหาสิ่งแวดล้อมกับแนวทางแก้ไขและบำรุงรักษา ^{๑๖}

มนุษย์กับสิ่งแวดล้อมธรรมชาติ ซึ่งมุ่งเน้นเฉพาะในบทความนี้ แบ่งได้เป็นระยะ ๆ ตามลำดับกาลเวลา สถานที่ และสภาวะการณ์ คือ

๑. มนุษย์เกิดในธรรมชาติในความควบคุมและเลี้ยงดูโดยธรรมชาติ รวมถึงกิจกรรมทุกอย่างแต่เกิดจนตาย การตั้งถิ่นฐาน การหาที่พักอาศัย เครื่องนุ่งห่มอาหาร และอื่น ๆ เหตุยังไม่ได้รับการพัฒนาความรู้ความเข้าใจที่จะดัดแปลงและใช้ประโยชน์จากธรรมชาติมากนัก

๒. มนุษย์เรียนรู้ธรรมชาติเพิ่มขึ้น ปรับตัวเข้ากับธรรมชาติ เมื่อความจำเป็นในชีวิตเพิ่มขึ้น จึงได้มีพัฒนาการทางการเรียนรู้และความคิดมากขึ้นเนื่องจากประสบการณ์ เริ่มเข้าใจธรรมชาติ ปรับตัวเข้ากับธรรมชาติและปรับธรรมชาติเข้ากับตัว มีการตั้งถิ่นฐานเป็นหลักแหล่ง เป็นต้น

^{๑๖} ดูรายละเอียดเพิ่มเติมใน มนัส สุวรรณ : การจัดการสิ่งแวดล้อม-หลักการและแนวคิด. โอ.เอส.ปรี้นติ้งเฮาส์, กรุงเทพฯ : ๒๕๔๙ บทที่ ๒-๔, Ursul, A.D. (Ed.): *Philosophy and the Ecological Problems of Civilisation*, Institute of Philosophy, USSR Academy of Sciences, Progressive Publishers, Moscow 1983, chap. 6 and Manis J.G.: *Serious Social Problems*: Allyn and Bacon INC., Boston 1984, p 219-231.

๓. มนุษย์เริ่มเอาชนะธรรมชาติ ควบคุมธรรมชาติ และถือเอาประโยชน์จากธรรมชาติมากขึ้น ๆ เป็นลำดับ เพื่อแสวงหาและรวบรวมสิ่งอำนวยความสะดวกสบายจากการใช้ทรัพยากรธรรมชาติบนดิน ใต้ดิน บนน้ำ ใต้น้ำ สนองความต้องการที่เกินความจำเป็นพื้นฐานเพิ่มขึ้น ๆ มนุษย์ได้พยายามประดิษฐ์ คิดค้นเอาวิทยาการสมัยใหม่มาเป็นวิทยายุทธ์ ใช้เป็นเครื่องมือเอาชนะธรรมชาติและเอาเปรียบธรรมชาติ ในด้านต่าง ๆ ในลักษณะต่าง ๆ นานา สนองตัณหากิเลสของมนุษย์ โดยไม่ยับยั้งและปราศจากความ พ้อและพอเพียง ตามแนวปรัชญามัชฌิมนิยม จึงต้องขยายอำนาจ อิทธิพลทางทหารและการเมือง ออก แสวงหาทรัพยากรทั้งหลายภายนอกประเทศให้เกิดลัทธิอาณานิคมนิยมตามมา

๔. การที่มนุษย์อาศัยวิทยาการสมัยใหม่ที่เรียกว่า วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี จนสามารถ เอาชนะธรรมชาติและควบคุมธรรมชาติได้เพิ่มขึ้น ๆ เท่ากับเป็นการช่วยยื้อให้มนุษย์เกิดสำนึกผิดคิดว่า ทรัพยากรหมดไม่เป็นและต้องไม่หมด หากมันหมดก็สร้างขึ้นใหม่ทดแทนได้ โลกนี้หมด แสวงหา ในโลกอื่นก็ได้ トラบเท่าที่มนุษย์ยังมีสมอง คิดเกินเหตุเกินผลทางจริยศาสตร์และคุณวิทยาว่า ยังมี ทรัพยากรและสิ่งสนองความอยากได้อีกเหลือเฟือสำหรับผู้แข็งแรงกว่าเสมอ

ยงนี้ไม่ถึงว่า ธรรมชาติพร้อมทรัพยากรนี้มีปริมาณและคุณภาพจำกัด ให้อาศัยได้ในมิติกาล- เวลาและวัตถุประสงค์เพียงระดับหนึ่งเท่านั้น หากความต้องการและความอยากของมนุษย์ไร้ขอบเขต ไร้ขีดจำกัด ไร้ความพอดี (สุดโต่ง) อีกทั้งจำนวนมนุษย์ค่อย ๆ เพิ่มสัดส่วนเกินขีดจำกัดตามธรรมชาติ และตามที่เหมาะที่ควรแนวหลักจริยศาสตร์และคุณวิทยา ความไม่สมดุลย่อมเกิดขึ้นเป็นเหตุเป็นผลของกัน และกัน ในลักษณะและขั้นตอนที่ ๔ นี้ มนุษย์กำลังก้าวเข้าสู่ระยะค่อย ๆ ถูกทำลายโดยภัยจากธรรมชาติ ที่เคยถูกมนุษย์เบียดเบียน บุกรุก และทำลายมาตลอด เข้าหลักวิฆัจฉการแนวจริยศาสตร์พุทธปรัชญาว่า “กงเกวียนกำเกวียน...กรรมใดใครก่อกรรมนั้นคืนสนอง”

ปัญหาสิ่งแวดล้อมสัมพันธ์กับปัญหาการพัฒนาในลักษณะเป็นเนื้อเดียวกัน^{๑๓} ตามที่เข้าใจและ เชื่อมถ้อยกันทั่วไปในโลกปัจจุบัน การพัฒนา หมายถึงการเพิ่มพูนและการยกระดับความเป็นอยู่ของมนุษย์ ให้ดีขึ้น ให้มีการอยู่ดีกินดี สะดวกสบายยิ่ง ๆ ขึ้น (และสนุก) มีการศึกษาดีขึ้น มีคุณภาพชีวิตแห่งสุขภาพ ภายและสุขภาพจิต มิใช่แต่อย่างใดอย่างหนึ่ง แต่ทั้ง ๒ องค์ประกอบชีวิตบูรณาการเข้าด้วยกัน แต่เหตุ ปัจจัยในการพัฒนามนุษย์ยังไม่ประสบผลสมหวังเท่าที่ควรตราบเท่าทุกวันนี้ น่าจะเป็นเพราะ

๑. ยังไม่รู้แจ้ง...รู้จริง และรู้รอบตัวปัญหา สาเหตุแห่งปัญหาและแนวทาง ยุทธวิธี หรือ มรรควิธี ในการแก้ไขปัญหาคงของความด้อยพัฒนาอย่างแท้จริง

^{๑๓} Butr-Indr.S.: *The Socio-Economic Philosophy of Buddhism Thailand*: CMU, 2003. chaps. I, II และ มนัส สุวรรณ อ่างแก้ว หน้า ๔-๖, ๔๐-๔๓.

๒. นโยบายและแผนการพัฒนาที่ฝังใจอยู่กับค่านิยมและคตินิยมที่ว่า ‘ความเจริญทางวัตถุธรรมเท่านั้นคือการพัฒนาที่แท้จริงและถือเป็นแบบอย่าง’ ต้องตามสูตรความคิดและความเชื่อสุดโต่งแนววัตถุนิยม ประโยชน์นิยม บริโภคนิยม และสุขกามนิยม ตามลำดับ โดยเจริญรอยตามแนวนโยบายและแผนการพัฒนาภายใต้อิทธิพลของระบบปรัชญาดังกล่าว ด้วยความจงรักภักดีสุดจิตสุดใจและสุดความคิดที่นิยมอ้างเป็นนักเป็นหนาให้ถือเป็นแบบอย่างการพัฒนาที่สมบูรณ์ จนเกิดคุณภาพความพอดีพองามสำหรับสังคมตนเอง โดยขาดความเป็นตัวของตัวเอง ศึกษาวิเคราะห์ (แม้การศึกษาเองก็สำเนาขึ้นมา) วิจัย คัดสรร กลั่นกรอง และสรุปประเมินให้ได้เหตุได้ผลพอเพียงก่อน

๓. การพัฒนาที่ทำลายทรัพยากรและใช้ทรัพยากรเหล่านั้นบนรากฐานแห่งทรัพยากรธรรมชาติทั้งหมดอย่างไม่บันยะบันยัง สมเหตุสมผล และเกิดพอดี มุ่งพัฒนาสังคมเมืองมากกว่าสังคมชนบท ให้คนทั้งหลายผู้ด้อยการศึกษา เหตุผล และคุณธรรมศีลธรรม ปลูกฝังความสำคัญผิดคิดว่า **ความเป็นอยู่ของคนเมืองคือ แบบอย่างอันประเสริฐและสำเร็จรูปที่ควรค่าแก่ความมุ่งมาดปรารถนาในความสำเร็จของชีวิต อันเป็นสัญลักษณ์ของอารยชนผู้รับการพัฒนาแล้ว**

ความพยายามในการพัฒนาดังกล่าวข้างต้นของมนุษย์ที่ตนเองแท้ ๆ ก็เป็นเพียงสิ่งแวดล้อมส่วนหนึ่งเท่านั้น ท่ามกลางสิ่งแวดล้อมอื่น ๆ ด้วยความพยายาม ‘เป็นเจ้าของ’ ครอบทรัพยากรธรรมชาติและอยู่เหนือธรรมชาติ ซึ่งเป็นสิ่งแวดล้อมแม่ การพัฒนาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยียอมให้คุณอนันต์ และขณะเดียวกันก็ให้โทษมหันต์ ในการพัฒนาทางการเกษตร อุตสาหกรรมและอื่น ๆ โดยอาศัยแนวคิดและความเชื่อกำหนดโดยระบบปรัชญาในระดับที่สุดโต่งดังกล่าวข้างต้น นำพาการพัฒนามนุษย์ในสมัยต่อมา ซึ่งล้วนช่วยส่งเสริมทัศนคติเกี่ยวกับธรรมชาติ เป็นเพียงวัตถุทรัพย์ที่มนุษย์มีสิทธิอ้างาจจับจองเป็นเจ้าของจัดการและใช้สนองความประสงค์ใด ๆ ของมนุษย์เองได้ตามอำเภอใจ โลกทัศน์และชีวิตทัศน์หล่อหลอมขึ้นแนววัตถุนิยม ฯลฯ สุขกามนิยมดังกล่าว สอนและอบรมมนุษย์ให้เชื่อว่าโลกธรรมชาติปราศจากชีวิตจิตใจและความรู้สึกนึกคิด เป็นเพียงแหล่งที่มาแห่งสรรพกำลังและพลังงาน สอนองดัดมหาภิเลศอันหาขอบเขตจำกัดมิได้ในมิติ กาละ เทศะ และบุคคล

จึงเห็นว่าการพัฒนาแนวปรัชญาสุดโต่งเหล่านี้ หวังให้ประเทศอื่น ๆ กลายเป็นประเทศอุตสาหกรรมใหม่อันเป็นสัญลักษณ์แห่งชาติพัฒนาใหม่ เดินตามสูตร รูปแบบ เนื้อหา และวัตถุประสงค์เอาแบบอย่างชนชาติตะวันตก ที่รวมพลังการบริโภคและอุปโภคทรัพยากรธรรมชาติได้ผลมาก่อน และอ้างตนเองว่าเป็นชาติพัฒนาแล้วอย่างโรยาร้อยนั้น จึงจักได้ชื่อว่า **พัฒนา** เจริญรอยตามแบบอย่างนั้น ทั้งหลายทั้งปวงดังกล่าวนี้ มีนัยสำคัญยิ่งทำให้โลกมนุษย์ต้องประสบปัญหาสิ่งแวดล้อมจากภัยมนุษย์เอง จนกำลังถึงขั้นวิกฤติเข้าทุกที ๆ มนุษย์จึงได้ประสบวิบากกรรมของตนจากภัยธรรมชาติและภัยอื่น ๆ เป็นผลตามมา

อาทิ วาทภัย อุทกภัย อัคคีภัย พุทภิกขภัย โจรภัย และราชภัย ภัยประการหลังนี้หมายถึงภัยพิบัติเกิดจากการปกครองบริหารประเทศชาติของข้าราชการและเจ้าหน้าที่ผู้มีอำนาจของรัฐที่ไม่ตั้งอยู่ในธรรม ชาติความเป็นธรรมและความยุติธรรม ดังที่ประสบกันทั่วหน้าในโลกปัจจุบัน

ในความพยายามแก้ไขปัญหาและการบำรุงรักษาสิ่งแวดล้อมให้ประสบผลสำเร็จได้นั้น ควรต้องอาศัยปรัชญาสิ่งแวดล้อมแนว**มัชฌิมนิยม** เป็นทั้งหลักการและวิธีการที่สำคัญและจำเป็นยิ่ง ซึ่งต้องเริ่มที่การจัดการสิ่งแวดล้อมมนุษย์ด้วยกัน มนุษย์ผู้ถูกผลักดันด้วยพลังแห่งความละโมภโลกมาก ใช้เกินพอดี กินอยู่เกินพอดี ได้เปรียบหม่มมนุษย์ที่กำลังทุกข์ยากอดมื้อกินมื้ออันเป็นวิถีชีวิตสุดโต่งอีกข้างหนึ่งในสังคมมนุษย์แต่อดีตจนปัจจุบัน ความจริงแนวปรัชญาธรรมชาตินิยมมีอยู่ว่า **ธรรมชาติย่อมคืนสภาพตัวเองได้** หากไม่โดยน้ำมืออันโหดเหี้ยมเบียดเบียนของมนุษย์ประกอบพฤติกรรมต่อธรรมชาติซ้ำแล้วซ้ำอีก **อย่างไร้คุณธรรมศีลธรรมและกฎกติกาอันชอบธรรม** ผ่านกระบวนการวัฒนธรรมทางการศึกษาที่ถูกต้องเพียงพอ

ปัญหาสิ่งแวดล้อมที่เกิดจากน้ำมือมนุษย์**ผู้ปราศจากน้ำใจ** ที่ขาดการปลูกฝังคุณธรรมศีลธรรมและจิตวิญญาณแห่งธรรมชาตินิยม ย่อมเป็นปัญหาที่ค่อย ๆ เพิ่มความรุนแรงโหดร้ายขึ้นตามลำดับ การแก้ไข บำบัดฟื้นฟู และป้องกันย่อมทำได้ยากด้วย**วิหยายุทธ์แนววัตถุนิยม** เป็นต้น หากไม่สามารถจัดการมนุษย์ให้ได้ผลดีก่อน เริ่มด้วยการศึกษาที่ดี ถูกต้อง และเพียงพอ ให้คนมีวุฒิภาวะทางเหตุผล และคุณธรรม เป็นได้ทั้ง**คนเก่งและคนดี**ไปพร้อม ๆ กัน ด้วยจิตสำนึกผิดชอบชั่วดี คุณโทษ ความรัก ความหวงแหน ความทะนุถนอม ความสันโดษ (ไม่ใช่ในความหมายถ้อยคำ) มีจิตสำนึกสาธารณประโยชน์และต่อสมบัติสาธารณะ เพื่อประโยชน์สุขส่วนรวมแก่มนุษยชาติและสรรพสัตว์อื่น ๆ สำนึกในคุณค่าของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอื่นในระบบนิเวศเดียวกันโดยปราศจากวิสัยทัศน์ นโยบาย และแผนอันกว้างไกลสำหรับลูกหลานในอนาคต ก็อย่าได้หวังเลยว่า การแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อมจะบรรลุผล

การจัดการสิ่งแวดล้อมทั้งธรรมชาติและมนุษย์ที่ยั่งยืน อันเป็นหลักสำคัญของการพัฒนาที่ยั่งยืนได้จากการมีส่วนร่วมของทุกคนเพื่อประโยชน์สุขแก่ทุกคนทุกรุ่น และแก่สรรพสิ่งแวดล้อมมนุษย์ เพราะมนุษย์บนผืนโลกใบนี้ ล้วนได้คุณประโยชน์จากสิ่งแวดล้อมที่บริหารถูกต้องแล้วทั้งสิ้น แต่จะได้รับโทษหากมนุษย์บริหารผิดพลาด ธรรมชาติย่อมยุติธรรมแก่ทุกคนและสรรพสิ่งมีชีวิตอื่นเสมอ โลกมนุษย์ใบนี้มีเพียงหนึ่งไม่มีสำรอง ผลกระทบเกิดในโลกใบนี้ ไต่ดิน บนดิน ใต้น้ำ บนน้ำ ในอากาศ ย่อมมีผลกระทบต่อเนื่องถึงกันทั่วโลก พึงละเว้นแนวทางแก้ปัญหาใด ๆ แบบตัวใครตัวมัน ถือคตติ รักรักษาตัวรอดเป็นยอดคน ย่อมนำพาสู่ความหายนะแก่มวลมนุษย์ด้วยกัน เพราะทุกคนเป็นหุ้นส่วนได้เสียในโลกใบนี้ และทรัพยากรธรรมชาติอันจำกัดนี้ ต้องร่วมมือ ร่วมแรง ร่วมความคิด และร่วมน้ำใจกัน ไม่แบ่งแยกเป็นนาย

เป็นบ่าว เพื่อปกป้องคุ้มครองและบำรุงรักษาโลกนี้และชีวิตนี้ ให้คงอยู่และดำเนินไปอย่างยั่งยืนและยาวนาน แต่มีโซ่ขี้วันินตร์ ซึ่งผิดกฎธรรมชาติ คือ กฎไตรลักษณ์ ทั้งมีโซ่เพื่อมนุษย์แต่เพื่อธรรมชาติและสิ่งในธรรมชาติด้วยความสมดุลแห่งความเป็นอยู่มีอยู่รวมและร่วมกัน

อนึ่ง ในการแก้ไขปัญหาล้างสิ่งแวดล้อมทั้งทางธรรมชาติและมนุษย์ชาตินี้ ปรัชญามัชฌิมนิยามให้หลักการและแนวปฏิบัติในความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมมนุษย์ด้วยกัน ยกแบบอย่างเรื่องน้ำ ๒ ชนิดที่สัมพันธ์อิงอาศัยกัน คือ **น้ำธรรมชาติกับน้ำใจของมนุษย์** เปรียบเทียบกัน เรียกคุณค่าน้ำธรรมชาติว่า **น้ำให้ชีวิต** อันเป็นเหตุปัจจัยมูลฐานยิ่งใหญ่ จำเป็นและสำคัญยิ่งให้เกิดและหล่อเลี้ยงสรรพสิ่งมีชีวิตในธรรมชาติเหล่านั้น หากปราศจากทรัพยากรน้ำและอื่น ๆ ตามมา ย่อมไม่มีสิ่งมีชีวิตรวมถึงชีวิตมนุษย์ด้วย จึงเรียกว่า **น้ำให้ชีวิต** นำเอาความหมาย คุณค่า และคุณประโยชน์ของน้ำธรรมชาตินี้มา เปรียบเทียบสอนบทเรียนให้มนุษย์เข้าใจและเข้าถึงความจริง และคุณค่าและคุณประโยชน์ทางคุณธรรมศีลธรรมและมนุษยธรรม สำหรับสิ่งแวดล้อมธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมมนุษย์ เพื่อให้ทุกฝ่ายเอื้ออาทรและเกื้อกูลกันแลกัน น้ำชนิดนี้จึงเรียกว่า **น้ำเพื่อชีวิต** หมายถึง น้ำใจของคน

ในเรื่องนี้ พระพุทธเจ้าทรงแสดงปริศนาธรรมเปรียบเทียบธรรมชาติคือ **แม่น้ำที่มีกระแสน้ำกับคนที่มีน้ำใจ** น้ำใจเริ่มด้วยเมตตากรุณาอันเป็นพลังค้ำจุนโลก “...พึงพิจารณาเห็นความจริงของชีวิตมนุษย์เปรียบเทียบกับสิ่งตามธรรมชาติเกิด อันว่าแม่น้ำสายใดเป็นแม่น้ำตายไม่ไหลถ่ายเทขยายกระแสน้ำไปสู่ที่อื่น หยุตนิ่งขังอยู่ที่เดียว แม่น้ำสายนั้นย่อมพลันตื่นเขินและสกปรกเน่าเหม็นให้เกิดมลพิษภาวะ เพราะสิ่งสกปรกปฏิภูลทับถมลงมาไม่ได้ถ่ายเทชะล้าง อีกทั้งบริเวณใกล้ลุ่มแม่น้ำนั้น จะมีพืชพันธุ์ธัญญาหารที่เกิดขึ้นสวยสด เกื้อกูลชีวิตอื่นก็หายาก ส่วนแม่น้ำที่มีกระแสน้ำเต็มเปี่ยมเสมอ เคลื่อนไหวไหลเลื่อนลงเบื้องต่ำสู่ทะเลตามธรรมชาติของน้ำ ผืนดินได้อาศัยเกิดความชุ่มชื้นอุดมสมบูรณ์ พืชทั้งหลายได้อาศัยบำรุงชีวิต สัตว์น้ำทั้งหลายได้อาศัยดื่มกิน คนทั้งหลายได้อาศัยบริโภคอุปโภคและใช้สอยอื่นได้ตามปรารถนา แม่น้ำนั้นย่อมใสสะอาดไร้มลภาวะสิ่งสกปรกเหม็นเน่าเป็นพิษเป็นภัย **ความจริงข้อนี้ฉันใด** อันว่าบุคคลผู้มีใจคับแคบตระหนี่ถี่เหนียวแล้งและไร่น้ำใจ ได้ทรัพย์มาเอาแต่สะสมเก็บตุนไว้ส่วยแต่เพียงฝ่ายเดียวไม่เอื้อเพื่อเผื่อแบ่งปันเกื้อกูลให้เกิดประโยชน์สุขแก่ผู้อื่น ก็เปรียบเหมือน**แม่น้ำที่ตายแล้ว** ไม่มีคุณค่า ไม่มีประโยชน์แก่ใครสิ่งใด ส่วนผู้มีใจเปี่ยมล้นด้วยเมตตาปราณี ย่อมเป็นดุจน้ำมีกระแสน้ำใสไหลถ่ายเทอยู่เสมอตามปกติ กระแสน้ำก็ไม่ขาดสาย สิ่งสกปรกปฏิภูลมลพิษก็ไม่มี ทั้งยังเป็นคุณประโยชน์เกื้อกูลสรรพชีวิต รวมถึงมวลมนุษย์อีกด้วย **ความจริงข้อนี้ก็ฉันนั้น...**”^{๑๔}

^{๑๔} *Digha Nikāya, vol. II., ed. T. W. Rhys Davids & J. Estlin Carpenter, London: PTS, 1947, p. 69-70.*

น้ำธรรมชาติดันเป็นทรัพยากรธรรมชาติที่ได้ปริมาณและคุณภาพพอดี คือ **น้ำแห่งชีวิต** ให้ชีวิตและหล่อเลี้ยงสรรพชีวิต เป็นมรดกทางวัฒนธรรม เกิดขึ้นได้เองตามธรรมชาติ และเสริมสร้างขยายปริมาณปริมาตรในรูปลักษณะต่าง ๆ สนองความประสงค์นานาประการของมนุษย์ได้โดยอำนาจปัญญาและน้ำพักน้ำแรงของมนุษย์ ขณะที่น้ำใจคือ น้ำเพื่อชีวิตร่วมกัน คำจูนชีวิตร่วมกัน คุ่มครองชีวิตร่วมกัน และเพื่อความสุขสมของชีวิตร่วมกัน เป็น**น้ำทรงคุณค่าเกิดเองไม่ได้** ต้องได้รับการปลูกฝังอบรมสร้างสรรค์พัฒนาให้เกิดมีขึ้นมา ผ่านกระบวนการพัฒนาทางการศึกษา อบรมบ่มเพาะที่ถูกต้องเพียงพอโดยมนุษย์เท่านั้น ด้วยประการเช่นนี้ ต้องอาศัยทั้งวิชาชีพ-จากวิทยาการสาขาต่างๆ และวิชาชีวิต-จากคุณธรรมศีลธรรมและเหตุผล ให้มีคุณสมบัติมีความเป็นเลิศทางความรู้และความประเสริฐทางความประพฤติ มนุษย์จึงสามารถแก้ไขปัญหา บำรุงรักษา และพัฒนาทั้งสิ่งแวดล้อมธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมมนุษย์ทั้งในระยะสั้นและระยะยาวนานได้

สรุปความท้ายสุดนี้ ผู้เขียนขออนุญาตเสนอสูตรการแก้ไขปัญหาและบำรุงรักษาสิ่งแวดล้อมทั้งหลายทั้งปวงนี้ ควรต้องเริ่มที่การศึกษาที่ถูกต้องเพียงพอ ให้คนมีคุณภาพและคุณสมบัติถึงพร้อมด้วย**วิชาชีพ** โดยวิทยาการด้านต่าง ๆ ที่พัฒนาคนให้เป็นคนเก่งกับ**วิชาชีวิต**โดยคุณธรรมศีลธรรมที่พัฒนาคนให้เป็นคนดี บูรณาการ ๒ วิชานี้เข้าด้วยกันบนวิถีชีวิตทางสายกลาง **‘คติโลกมิให้ข้าคตธรรมมิให้เสีย’** ระหว่างไทยนิยมกับสากลนิยม สมดังที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเปิดเผยพระราชดำริต่อที่ประชุมบรรดาปรีชาญาณชนไทย ใจความตอนหนึ่งว่า

“...การศึกษาก็เพื่อพัฒนาไทยให้ถูกทาง ให้ไทยเข้มแข็ง พัฒนาตนเองได้ เป็นตัวของตัวเองได้ ฟังตนเองแลฟังพากันแลกันได้...หลักการจัดการศึกษาต้องให้คนรู้ รู้แล้วต้องทำได้ ต้องมีความคิดอ่าน ลุ่มลึก ยาวไกล ท้นคน เป็นไท ต้องเลือกสรรให้เป็นและหมายมั่นว่าจะได้ให้เกิดประโยชน์สุขในบ้านเมืองเราได้หรือไม่ หรือว่าจะต้องยักย้าย อยากให้เป็นเหมือนเขา เดินตามรอยเท้าเขา เห็นเขาคิดอะไร เชื้ออะไร ทำอะไร จะเอาอย่างไรหมด ไม่ใช่ใครตรงวิเคราะห์ให้ละเอียดและรอบคอบถี่ถ้วนใกล้ไกล นั้น เห็นไม่ชอบ เช่น เห็นเขากินขนมปัง จะเลิกกินข้าวกันเสียอย่างไร จะต้องรู้จักรู้ถึงความคิดความอ่านเขา จะต้องรู้จักรู้ถึงหัวนอนปลายตีนเรา...ดังนั้น หลักการจัดการศึกษาเล่าเรียน ต้องทำให้คนไทยเป็นได้ทั้งไทยนิยมและสากลนิยมอย่างกลมกลืน โดยไม่ละทิ้งความเป็นไทย...”^{๑๑}

^{๑๑} สิทธิ์ บุตรอินทร์และคณะ : สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรสฯ งานและพระดำริด้านการศึกษและการปกครอง กรุงเทพฯ : ศูนย์พุทธศาสนศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๖, หน้า ๔๗-๔๘.

แม้ในการพัฒนาคนไทยด้วยการศึกษา^๑ พระองค์มีพระราชปรารภเป็นห่วงเป็นใยต่อไปอีกว่า “...ให้วิตกไปว่า เด็กไทยชั้นหลังจะห่างเหินศาสนา จนเป็นคนไม่มีศีลธรรมในใจมากขึ้น เมื่อเป็นเช่นนี้ ก็จะต้องเหมือนทุกวันนี้... ถ้าเป็นคนที่ได้เล่าเรียน คงจะประพடுத்தตัวดีกว่าคนที่ไม่ได้เล่าเรียนนั้น หากไม่ คนที่ไม่มีธรรมเป็นเครื่องดำเนินตาม คงจะเห็นไปทางทุจริตโดยมาก ถ้ารู้บ่อยก็โกงไม่ค่อย คล่องหรือโกงไม่สนิทเนียน ถ้ารู้มากก็โกงมากขึ้นและโกงพิสดารมากขึ้น การที่หัดให้รู้หนังสือและวิชา ไม่เป็นเครื่องหัดให้เป็นคนดีในชีวิตคน เป็นแต่ยั่วให้หาวิธีสำหรับจะเรียนความชั่วได้คล่องขึ้น...”^{๒๐} ตามความในพระราชหัตถเลขา^๑นี้ แสดงความจริงว่า แทนที่คนไทยจะได้บูรณาการทางการศึกษาเล่าเรียน แห่งวิชาชีวิตกับวิชาชีพ แต่กลับได้การศึกษาเพื่อการพัฒนาตนเองและชาติบ้านเมือง ทำให้เป็นคนเก่งและก้าวหน้าได้ แต่มีปัญหาในการเป็นคนดี การศึกษาจึงขาดบูรณาการหรือคุณภาพสำหรับพัฒนา คนไทย ที่ไม่ใช่ให้เป็นทรัพยากรมนุษย์ แต่ต้องให้เป็นกำลังคนผู้มีชีวิตจิตใจ ที่มีคุณภาพแห่งสุขภาพกาย กับสุขภาพจิตแห่งคนดีกับคนเก่งแห่งคนมีจรรยาภิบาลของชาติบ้านเมือง

“...ในส่วนเป็นข้ออ่อนแอของการศึกษาในเมืองไทย ทำให้อย่างอื่นพลอยอ่อนแอเสียหายไปด้วย แม้กรรมการศึกษาธิการเองก็ยังไม่มียุติวิธีที่จะจัดให้ดีขึ้นได้ เยียวยาได้ ถ้าเรื่องจรรยา^๑นี้วัดจะถือเอา เป็นข้อสำคัญ ตั้งใจกวัดขันให้แข็งมือ บางทีจะเป็นหนทางที่จะช่วยบ้านเมืองให้อยู่รอดสู่การพัฒนา ได้... ช่วยการศึกษาบ้านเมืองเราในส่วนจรรยาให้เจริญขึ้นและเข้มแข็งขึ้น...คนไทยถ้าวิชายังไม่พอ ต้อง ตระหนักถึงข้อควรไม่ควร เหมาะสมไม่เหมาะสม ประโยชน์มิใช่ประโยชน์ อะไรคุณอะไรโทษ ถูกต้อง ติงามไม่ถูกต้องติงาม น่ารังเกียจน่าสรรเสริญ น่ารักน่าชังอย่างไร...”^{๒๑} ในเรื่องนี้ทรงตรัสย้ำอีกว่า “... พ่อแม่ผู้ปกครองฝ่ายบ้านเมืองนั้น ย่อมมีหน้าที่รับผิดชอบจนที่สุด ในการอบรมสั่งสอนความประพฤติ ของลูกหลานตน ไม่ใช่เอาแต่เลี้ยงดูให้เติบโตใหญ่โตแต่ตัวอย่างเดียวก็พอ จะถือเสียว่าการสั่งสอนอบรม ความรู้ แม้แต่จรรยาก็ทอดธุระไม่แตะต้องทั้งที่เป็นลูกหลานของตนแท้ ๆ ผลักไสให้เป็นหน้าที่ของวัด และโรงเรียนฝ่ายเดียว เมื่อกลับมาบ้านจะตามใจเด็ก เด็กจะทำอะไรผิดก็ไม่บังคับบัญชาว่ากล่าวในที่ เหมาะที่ควร เด็กจะเป็นคนดีได้อย่างไร ชอบแต่รักเลี้ยงดูเด็กผิดทาง เอาใจเด็ก ใครแตะต้องมิได้แม้แต่ ครูบาอาจารย์ในโรงเรียน...”^{๒๒}

^๑ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส : ประมวลพระนิพนธ์-ลายพระหัตถ์ที่เกี่ยวกับการศึกษา กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ มหามกุฏราชวิทยาลัย พระราชหัตถเลขาของ ร.๕ ทูลถวายสมเด็จพระเจ้า ลงวันที่ ๒๔ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๔๑, ๒๕๓๗, หน้า ๑๒.

^{๒๐} ดูรายละเอียดใน สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส : พระมหาสมณวาทะ, กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย ๒๕๓๗, หน้า ๓๑-๓๗.

^{๒๑} ดูรายละเอียดใน สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส : ประมวลพระนิพนธ์-ลายพระหัตถ์ที่เกี่ยวกับการศึกษา อ่างแก้ว, หน้า ๒๙๓-๒๙๖ และ อรรถศาสตร์ กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕, หน้า ๔๗-๕๔.

บรรณานุกรม

- Attfield, R. and Belsey, A. (Ed.). *Philosophy and the Natural Environment*. Cambridge: University of Cambridge, 1994.
- Butr-Indr, S. *The Socio-Economic Philosophy of Humanism*. Thailand: CMU, 2003.
- Cunningham, W. and Saigo, B. W. (Ed.). *Environmental Sciences*. Boston, 1997.
- Desjardins, J.R. *Environmental Ethics*. California: WPC, 1993.
- Digha Nikàya vol.II*. T. W. Rhys Davis & J. Estlin Carpenter. London: PTS, 1947.
- Elliot, R. and Gare, A. (Ed.). *Environmental Philosophy*. UK: The Open University Press, 1983.
- Fung Yu Lan. *The Spirit of Chinese Philosophy*. Westport: Greenwood Press, 1970.
- Lin Yutang. *The Wisdom of China*. Bombay: Jaica Publishing House, 1964.
- Manis, J. G. *Serious Social Problems*. Boston: Allyn and Bacon, INC, 1984.
- Titus, H. N. *Living Issues in Philosophy*. New York, 1964.
- Ursul, A. D. (Ed.). *Philosophy and the Ecological Problems of Civilization*. Moscow: Institute of Philosophy, USSR Academy of Sciences, 1983.
- White, L. *The Historical Roots of Our Ecological Crisis*. New York: Science March, 1967.
- จำนงค์ ทองประเสริฐ. **ปรัชญาประยุกต์จีน**. กรุงเทพฯ : แพร์พิทยา, ๒๕๑๕.
- แน่นน้อย บุญยเนตร. **จริยศาสตร์สภาวะแวดล้อม**. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์ มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๗.
- ประยงค์ สุวรรณบุปผา. **คัมภีร์เต๋าเต้จิง**. กรุงเทพฯ : ศิลปาบรรณาการ, ๒๕๓๙.
- พจนา จันทรสุมบัติ (แปลและเรียบเรียง). **วิถีเต๋า**. กรุงเทพฯ : เคล็ดไทย, ๒๕๒๑.
- มนัส สุวรรณ. **การจัดการสิ่งแวดล้อม-หลักการและแนวคิด**. กรุงเทพฯ : โอ.เอส.ปรี้นติ้งเฮาส์, ๒๕๔๙.
- วชิรญาณวโรรส, สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยา. **ประมวลพระนิพนธ์-ลายพระหัตถ์ที่เกี่ยวกับการศึกษา**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๗.
- _____. **พระมหาสมณวาทะ**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.
- _____. **อรรถศาสตร์**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๕.

สมัคร บุราราศ. ปัญญา. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๙.

สิทธิ บุตรอินทร์. มนุษย์กับสิ่งแวดล้อม. เชียงใหม่ : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๓๕.

_____. ปรัชญาเปรียบเทียบ-มนุษยนิยมตะวันออกกับตะวันตก. กรุงเทพฯ : บริษัทสร้างสรรค์บุ๊คส์ จำกัด, ๒๕๕๔.

สิทธิ บุตรอินทร์ และคณะ. สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส : งานและพระดำริ
ด้านการศึกษาและการปกครอง. กรุงเทพฯ : ศูนย์พุทธศาสนศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย,
๒๕๔๖.

Abstract **Environmental Philosophy**

Siddhi Butr-indr

*Associate Fellow of the Academy of Moral and Political Sciences,
The Royal Institute, Thailand*

Environmental philosophy becomes widely accepted in the world philosophical studies. India and China, as philosophical sources of the East, instruct people to get convinced of truth, rightness and goodness in ‘good friendship’ between men and environments, emphasizing on ‘ethical and aesthetical values’ in ways of Naturalism, Relativism and Moderationism. Western philosophers, from Greek origin, have sought to introduce to men their environmental philosophy of science together with ecology, emphasizing on the principles of Ontology and Logic of Empiricism and Utilitarianism.

As an applied philosophy, this synthesizes the principles of Ethics, Ontology, Axiology, Logic and Aesthetics, providing thought and belief in the relationship of men with all things surrounded them, as the natural and non-natural, physical and non-physical, living and non-living, human and non-human. The Environment has been, therefore, defined in 3 dimensions, with men as the centre of their relations : Natural environment-men and the Nature, human environment–men and society, and cultural environment-men and culture and arts.

This paper aims at scrutinizing natural environment: covering men and all natural things that relatively exist, maintain and ever change, under the same Natural law, ecological system and circle. It also deals with the environmental problems, facing human world caused by human wrong acts themselves and introduces the solutions of problems of hurricane, flood, fire, food famine, disease, followed with variety of social evils.

keywords: environmental philosophy, philosophy of science, naturalism, moderationism